[illegible] poprava [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Nebeš <u>iskra</u> [illegible], [illegible]
[illegible] izvedet [illegible]!

Križev pot.

Prvi rokopis „Križevega pota", devetinsedemdeset strani, je zgorel 12. decembra 1941 s samostanom „Hiša božje ljubezni" na Palah nad Sarajevom. Žal mi je zanj. Zdi se mi, da je bil, ker mi je še krepkeje živelo v srcu in spominu, bolj nazoren in neposreden, kot bo drugi. Vendar v teh časih, ko so tisočeri v naši domovini doživeli še vse drugačne nesreče in izgube in bodo morali začeti od tal popravljati in zidati dom, premagujoč vso življensko revo, ne kaže zaradi tako malo pomembne izgube žalovati, ampak molčati in potrpeti. In se pogumno spet lotiti dela. Ne zdi se mi namreč čisto nepotrebno. Kajti sodim, da bodo taki spomini, ne samo moji, prav tako drugih, ki so isto pretrpeli, po tridesetih, petdesetih letih imeli nekako vrednost, in bodo zanamci z napetostjo in vso radovednostjo, če ne morda z začudenjem brali, kaj smo doživeli v teh apokaliptičnih časih, časih, kakršnih zgodovina še ne pozna. Če bo namreč čez petdeset let še živela slovenska beseda, kar pa upam, bo, ne samo upam, prepričan sem o tem. Zakaj če nam jo je Bog dal, je ne bo pustil izbrisati s sveta in iz zgodovine, niti ne ljudem, ki jih je apokaliptična zver spremenila v zveri.

Bo to odlomek iz časov, ki so bili hujši od turških, kateri so prišli pri nas v pregovor za vse hudo in strašno.

Križev pot 2

A so bili le igrače v primeri s tem, kar se je porodilo v naših dnel iz src in glav, ki ne čutijo ~~več~~ in ne mislijo več po človeško, [illegible] so požili, kopali in požigali ter šli. Človeštvo se je svoj delom potrlo, ubežalo, ko je sovražni naval ponehal in splahnel, so se vrnili, zidali podrto, orali spet svoje polje, živeli predvojno življenje, dasi borno in težko. Zdaj je bilo vse drugače. Nemški mislec in socialni pisatelj Sombart, protestant, je že pred leti zapisal, da tega, kar se je dogajalo v Evropi zadnjih sto petdeset let – misli menda: od početkov francoske revolucije ter Napoleonove vojske – ni mogoče pojasniti in umeti iz naravnih moči. Da so morale pri tem delovati nadnaravne, človeku ne pojasne. Kaj pa naj rečemo o sedanjih dogajanjih, ki jim ni podobnih v zgodovini vseh vekov? Nemška redovnica blažena Katarina Emerich, katere gledanja trpljenja Gospodovega imajo močen videz verjetnosti in resničnosti in se zde zato vse vere vredne, tudi njene napovedi prihodnjih dogodkov, je prerokovala oziroma videla, da bo šestdeset let pred drugim tisočletjem Lucifer izpuščen iz svojega ograjenega delokroga in bo smel po svoji volji divjati in svetu škodovati. Zdi se, da se to zdaj res dogaja. Poznamo pa tudi iz knjige božje apokaliptično zver in kako bo besnela, kadar pride njen čas. Mogoče, da je prav v naših dneh prišel...

Prva postaja: Šmartno pri Novem Gradu.

I.

Dopolnilo se je, kar se je dopolniti moralo: Nemčija je napadla Jugoslavijo. Samo zelo lahkoverni, malo in površno misleči so mogli verjeti, da bo prav Jugoslavija ostala izven požara, ki je že gorel in besnel okrog. Vsa tista potovanja naših ministrov v Berlin in drugam so bili pač sprehodi in izleti visokih gospodov. Človeštvo se jim je smejalo,

obžalovalo in se jezilo, da mora šteti zanje težke pisave. Križev pot 3
Da bi Jugoslavijo rešili, ni nihče verjel, kdor je malo poznal Nemčijo in nje voditelje. A zagotovilo najprej s Nemčiji, da od Jugoslavije ničesar ne zahtevajo, da so njene meje končno določene in jih bodo spoštovali? Ali nismo imeli zgledov, silno poučnih, v Belgiji, na Poljskem, Čehom in drugod? Poreče morda kdo: „Ker so v Belgradu prelomili pakt, so nas napadli, sicer nas ne bi." Otročji ljudje! Štajersko in Gorenjsko so imeli Nemci za svoje ozemlje — da po krivici, jih ni vznemirjalo kakor ne stotere druge krivice — in bi jo bili prej ali slej zasedli. — „A ne bi bilo morda toliko in tako hudega trpljenja, kakor ga je v resnici bilo." — Mogoče. Bila bi pa tem večja nevarnost za naš narodni značaj, nevarnost za našo politično bodočnost. Če ne bi bilo sedanjega trpljenja, preganjanja, preseljevanja, krivičnega odvzemanja vse lastnine, bi nasprotniki, prekanjeni kakor so, imeli pri nas lahko delo s ponemčevanjem. Saj so bili pri nas ljudje, malo misleči, slabo poučeni, kar navdušeni za Hitlerja. Ko nekod so šli Nemcem kar v procesijah naproti! In toliko da so se naši vojaki umaknili, so se že prikazale zastave s kljukastim križem. Na Selo so jih prinesli že v petek zjutraj iz Grištanja, in so jih dajali ljudem zastonj. Nekateri so jih pritrdili na vratih ali oknih z veseljem drugi, ker so se bali. Bilo je pač vse vznemirjeno in razburjeno.

Silno je škodoval nemški radio, tista čez vse nesrečna oddaja v slovenskem jeziku iz Gradca! V naši župniji se je zbirala pri nekem kmetu, sicer precej poštenem, bivšem županu, večer za večerom vsa okolica in je poslušala, s slastjo požirala tista napihnjena nemška zagotovila, da se Slovencem in Hrvatom ni treba nič bati, da bodo prišli Nemci kot prijatelji, kot rešitelji Slovencev izpod srbskega jarma; kako vijejo da so plačani

Manifest: „Nemec je rekel, kaj mora biti kaj za Brit. Anglež"

In naj rečem vsi, ki obupate, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Slovence razgnati.

delavci v Nemčiji in da se bo našim ljudem pod nemškim gospodarstvom godilo prav tako dobro. To je ljudi povsem zmedlo. Resnica je pa tudi bila, da v socialnih stiskah in potrebah naši vladajoči niso prav ničesar storili, niti poizkusili storiti. Vabljeni bič božji so bili za nas na deželi prestopači! Prihajali so pijani in so bili surovi, nasilni in nevarni, da se jih je moral že vsak bati, posebno še ženske, če so bile same doma. In smo toliko povpraševali in prosili, naj nekaj naredo in nas rešijo te nadloge. Koliko dela bi bilo na cestah, hudournikih in reke so delale milijonsko škodo in kričali po delavcih, da bi jim struge uredili, a naši oblastniki — kaj so storili? Nič! V mestih, kjer sede po pisarnah lepo na varnem, imajo dovolj policajev in orožnikov, te šibe božje seveda niso čutili, ne se zmenili zanjo. ~~Kateri so zapravljali milijone za nepotrebne, nepotrebne reči~~. Hitler je pa prav pri delavcih takoj in odločno zagrabil, s svojo prebrisano bistroumnostjo takoj pobral potepe ljudi po deželi. Tisoč in tisoč je danes, dela zmožne vse zaposlil, priučil jih na delo, jih dobro plačeval — prav po svetopisemskem zgledu: „Vse to ti dam, če predme poklekneš in me moliš." In so poklekali in ga častili! Pri nas so razni gospodje kateri sebi nakopičili milijone, zidali si krasne palače. Zdaj imajo kazen. Seveda tepe največ nedolžni, kakor vedno.+ Seveda je grešil radio Ljubljana tako kakor slišti prvi razglas Dr. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] bi ne [illegible] a toliko sem videl mnogo [illegible] je [illegible] [illegible] [illegible] in [illegible]

Naša sedanja nesreča je pa sreča za našo politično in državno prihodnost. Opozorila je svet na nas, zmagovalci jo bodo morali upoštevati, morali nas bodo nekako nagraditi. Kot del Nemčije bi naš narod izginil zlepa ali zgrda, a smrt bi mu bila neizbežno določena.

Zato smemo mirno reči: Kljub vsemu trpljenju je vse prav, kar in kakor se je zgodilo. Človek bi skoraj rekel, da je Hitler naredil usodno napako. Potreben svoj ta napad

ni bil, saj smo bili tako že nemška kolonija. Vse se je izvažalo v Nemčijo, mi doma smo trpeli pomanjkanje. Polni vlaki živil in drugih pridelkov so šli v Nemčijo, pri nas so uvajali za iste reči nakaznice. „Če se to ne bo spremenilo in zboljšalo, bomo ubogi ljudje spomladi od gladu umirali", mi je v jeseni 1940 tožila siromašna ženica na poti iz Slovengradca proti Staremu trgu.

Pa so nas navzlic temu napadli. Samo da so pokazali svojo moč, divjaško nemško pest, samo da so se maščevali, ker jim Jugoslavija vsaj v vsem ni marala biti popolnoma suženjsko pokorna.

II.

Na cvetno nedeljo opoldne je prišel od občine — v Slovenj Gradec spadamo — fant, ki je prinesel našemu cerkovniku Feliksu Krivonogu poziv k vojakom. Zapoznel sicer: saj je Feliks odšel že pred tednom; a ker je bil po očetu poprej pristojen v Črno, je prišel poziv zanj šele od tam. Ta sel nam je potrdil, kar smo slutili in pričakovali že vse zadnje dni, dni polne nemira: Nemčija nam je napovedala vojno. Vedeli smo, to prav za prav že pred tem obvestilom: že zjutraj in vse dopoldne so priletavali dol od Dravograda zrakoplovi. Sodili smo, da morajo biti nemški: torej so se sovražnosti že začele!

Popoldne ob kakih dveh sem opravljal ob kapelici med župniščem in cerkvijo brevir. Kar zagledam pet letal, ki so letela gor proti Šmartnemu ob Slovenjgradcu. Menda so se vračala od napada pri Zidanem mostu, kakor smo pozneje slišali. In sem videl, kako se je eno spustilo globoko dol. Drugi dan pride naše kuharice brat, delavec v guštanjskih tovarnah, ki mu je pri delu nekoliko poškodovalo roko in je moral za nekaj časa v slovenjgraško bolnišnico. In je pripovedoval, da so otroci spodaj v Šmartnem zatikali

na polje križce iz tiste nedelje blagoslovljenega lesa, kakor še imajo lepo staro navado. Ta je enega teh nemških letalcev nevarno ranil, drugemu prestrelil roko. „Hudo ranjeni je ponoči v bolnišnici umrl. Zjutraj je prišla mati, upala je, da ga bo našla že boljšega. A ko ga je videla mrtvega, je jokala, da smo se bali, da bo še ona izdihnila." Torej čisto navaden, premišljen umor! Pozneje sem večkrat premišljal, da je bila to nebeška predpodoba hudega in strašnega, kar so Nemci pozneje počenjali in kar smo imeli tedaj še za nemogoče.

Od daleč je bilo zdaj zdaj slišati votlo grmenje. Ugibali smo, da morebiti obsipavajo z bombami nemški ali italijanski zrakoplovi Ljubljano ali taborišče jugoslovanskih vojakov ob Škofji Loki. Ker je bilo tam tudi večje število naših mož in fantov, nas je posebno ta domneva navdajala s skrbjo in s strahom. Saj nevidna nevarnost, nebje v zraku viseča, od daleč grozeča, najhuje straši.

Prihodnji dnevi so bili polni nemira in razburjenja. Širile so se vse mogoče novice: da so Nemci zavzeli Črneče ob Dravogradu in Dravograd, pa so jih naši potisnili nazaj čez mejo; da je že vsa Mežiška dolina v nemških oblasti. V torek sem bil v mestu in izvedel, da sta Mežica in Črna vendar še naši. Tudi v sredo sem bil že na poti v Slovenj Gradec. Pa so mi med potjo pravili, da so Nemci že tam, pa sem se vrnil.

Od Št. Petra pri Dravogradu je ~~[illegible]~~ grozotno grmelo. Postavljen na višino, obvlada vso dolino proti Slovenj Gradcu, pot v Lavantinsko in Mežiško dolino. Tam so se naši zelo utrdili, se res tudi junaško držali. Še malo dni prej mi je rekel v Slovenj Gradcu gospod kapetan, Srb: „Če pridejo, odali se ne bomo in se ne bomo!"

V četrtek opoldne jim je zmanjkalo streliva, žalostno sad belgrajske korupcije, a tudi usodne odločitve, da ne računam izdajstva Hrvatov; zdi se mi, da je bil to ~~najžalos~~ najnesrečnejši korak v hrvatski zgodovini – Dal Bog, da bi ne bilo tako! Zavzet se človek tudi vpraša: Kam so šle milijarde, ki jih je dovoljevala skupščina za oboroževanje, dovolila večinoma brez vsake razprave, iz samega navdušenja za ~~[illegible]~~ domovino in nje branitelje? In kje je bilo – v Št. Petru je bilo, a to je bajka – čisto legendarno junaštvo srbske vojske? V nekaj dneh se je vse zrušilo, ko bi se, po navadni civilni pameti sojeno, Jugoslavija mogla in morala tudi Nemcem ustavljati vsaj nekaj tednov. Tako so pa nemški oficirji v četrtek po cvetni nedelji že kosili v Schullerjevem hotelu v Slovenj Gradcu. Menda je bilo kosilo prav za poldne že naprej naročeno. Peta kolona? Imela je pri nas res zelo prosto in složno pot!

Ne vem, ali je bil ta kapetan, branilec Št. Petra, ali kak drug oficir, ki so govorili o njem, da ga je srečal v gozdu pod šentpetrsko cerkvijo nemški oficir in ga ustrelil v usta, a je ranjeni še imel toliko moči, da je Nemca ubil z enakim.

V noči od četrtka do petka so že prihajali begunci, prvi iz Guštanja. Nekako o poldvanajstih nekdo na okno močno potrka. Ker že vse dni v nemiru in duševni napetosti, sem se takoj zbudil, in je bila prva misel: „So že Nemci tu!“ – „Kdo je?“ glasno vprašam. Oglasi se zunaj globok bas, kar me še bolj potrdi v prepričanje: „Nemci so.“ Nisem pa razumel, kaj pravi, in vprašam še: „Kdo je?“ – „Begunci, iz Guštanja,“ se oglasi jasen ženski odgovor: „Trenutek potrpite,

prosim, takoj odprem." Bili so: g. Rajko Kotnik, uradnik v guštanjskih fužinah, mladi g. Koncilnik, sin fužinskega uradnika, mati je Apačnikova, takoj pod Selami, še trije fantje in dve gospodični iz delavskega konzuma, Ljubljančanki. Fantje so imeli samo vojaške kape, g. Kotnik je bil v uniformi, zelo zdelan, dve noči že ni zatisnil očesa, je pravil. Sedel je na zofo, izpil šilce žganja in je takoj zadremal. Gospodični sta si želeli samo eno: „Da bi bili že v Ljubljani!"

Pripovedovali so, da je guštanjska cerkev razstreljena, cerkev pri Fari (v Prevaljah) ob strani proti železnici poškodovana. Pozneje se je pokazalo, da so bili v zmoti: obe sta ostali nepoškodovani. V prvi zmedi se pač navadno ~~redoma~~ več in preveč govori.

Prišli so čez Kotlje. Da je tam iz vasi že vse zbežalo, samo župnik Serajnik da je še v vasi, a tudi ne v župnišču, v neki sosedni hiši. Tudi to je bilo precej zmotno. Ljudje so ostali doma, pač pa menda ne bili več pokonci, ko so begunci šli tam skozi. G. Serajnik je pa župnišče zapustil, ker bi bilo mogoče, da bi ga spustili v zrak: bilo je polno streliva in orožja.

Ugibali smo, kako naj bi hodili, da jih ne bi Nemci zajeli. Sumili smo namreč in se upravičeno bali, da bodo že v Šoštanje – prav zanj je zgradila Jugoslavija zadnje čase lepo cesto iz Črne čez Zavodnje v Šoštanj. „Hodili bomo po gozdovih, sicer nas še zajamejo," so delali načrte. Čez kako uro so se poslovili. Odkrito povedano, precej me je mikalo, da bi šel z njimi. Le sem si rekel: „Ne! Na ostanku v Sloveniji. Gratne smo sklenili, da vsi ostanemo. Da je treba ostat, naj ~~bo kar bo~~ pride, kar pride!"

Bil sem nadalnje dni ves v skrbeh zanje. Na velikonočno nedeljo proti večeru je prišla gospa Koncilnik popraševat, če so bili pri meni in če kaj vem o njih. Vedel nisem še nič. Pozneje sem izvedel, da so srečno prišli na Kranjsko. Gospoda Koncilnika sem srečal v Novem mestu, ko sem se v februarju 1942 čez Beograd vozil iz Bosne. G. Kotnik je dobil menda službo pri

gledališču v Ljubljani, a v marcu 1942 sem slišal, da so ga Nemci ponoči odvedli in ga baje v Mariboru ustrelili. Škoda ga, bil je delaven mož!

To nemirno noč sem ~~zgodaj~~ vstal in dobil ob petih že drug obisk: prišel je, v polni vojni opremi, g. Jurko Kotnik, bratranec gospoda Rajka, šolski nadzornik za gornjegrajski okraj, prej šolski upravitelj v Kotljah, rezervni nadporočnik. Da je s svojo četo na poti v Šoštanj, ker se premoči niso mogli več ustavljati in bi bilo brez pomena, se dati ustreliti brez vsakega upa, da bi s tem kaj domovini koristili. Kod naj gredo, kje bi bilo najbližje. „Pokažem vam pot." – „Ne, ne! Nihče naj ne ve, da sem bil pri vas. Samo malo mi opišite pot." – Razložil sem mu, kod in kje naj gredo, da pridejo do sosednje župnije Podgorje, kjer župnikuje njegov brat. Potem vedno po cesti. Čez malo časa je šla vsa četa mimo pod župnišča.

Nekako ob enajstih spet potrka. Vstopi mlad gospod v civilu, precej obilen, da se mi je zdelo, da ima pod zgornjo obleko še kako. Predstavi se, da je učitelj s Blenčaba – sosednja župnija moje rojstne fare – to leto je pa obiskoval višjo pedagoško šolo v Zagrebu. Zdaj je bil bot oficir v Prestanju, a se je tudi umaknil in si med potjo kupil civilno obleko. ~~Gospa~~ Žena pa, da je v Turiški vasi pri Šmartnem in bo skušal zdaj priti k nji.

Pripovedoval mi je, da so se naši vojaki sijajno držali, toda bilo jih je premalo in preslabo so bili oboroženi. „Če vas kdo napade s puško, vi pa imate v rokah slabotno palčico, se seveda ne morete meriti z njim. Nemške strojnice so kar kosile, zemlja je frčala okrog nas, da je bila groza. Laže bi nam bilo, če bi bili streljali s topovi na nas – a tako, morali smo se umakniti. Med potjo sem si kupil civilno obleko, skrival se po gozdovih, tako se rešil

sem do vas."

Kako in kaj zdaj? Zdelo se mi je nevarno, da bi ostal dalje časa na Selah. Iz Kotelj vodi cesta mimo nas, vsak čas bi lahko prišel kak nemški stražni in poizvedovalni oddelek. Bolj varno bi bilo menda v Razboru, je bolj stran od sveta.

Tako sem po kosilu spremljal gospoda precej ~~dol~~ poti proti Razboru, kjer naj bi se oglasil v šoli ali pri župniku Oblaku. Pozneje mi je ta v zaporu pravil, da je brž hodil proti večeru tam tak in tak človek, a se ni oglasil pri njem, menda jedi v jolino. Pa menda vendar ni bilo vse skupaj le slepilna igra? Da bi bil kak vohun? Zdelo se mi je sicer malo čudno, kje je mogel med potjo taboj dobiti civilno obleko. Vendar upam, da je bil poštenjak, resto, za kar se je izdajal. Navedel mi je jedi neko dramo — „Trenja" ali „Grunt", ki jo je spisal. Doma pa da je pri Ptuju, mi je pravil. Bog daj, da je bilo vse resnica!

Nazaj grede sem postajal, oziral se po zasneženih gozdovih gor po Urški gori. In sem spet premišljeval, če ne bi kazalo, umakniti se kam v gore. Ali bil je nov sneg, gaz bi me taboj izdala. In pozimi v gozdovih! Nazadnje sem si pa spet govoril: „Naročilo se nam je, naj ostanemo vsak na svojem mestu. Treba torej ostati, ne po zajčje bežati; naj bo, kar bo!"

III

Na kvaterico, veliko soboto, sva šla z ministrantkom Gustlom Grobelnikom blagoslavljat velikonočnih jedil. Ker greva po tamošnji navadi skoraj v vsako hišo, greva ob osmih od doma — z obredi v cerkvi začnemo že ob petih, vrneva se šele proti mraku ali že v mraku. To leto je bilo treba iti jedi v šentjansko župnijo pri Dravogradu. Župnik

Tinko Čvar je – čeprav še mlad – že mesece ležal bolan v slovenjgraški bolnišnici, in so poslali v Št. Janž provizorja G. Lušenčiča. Ta je pa odšel med tednom po svoje stvari na prejšnje službeno mesto Šmartin pri Velenju, pa se ni mogel vrniti, ker so med tem naši razdrli progo in cesto v Hudi luknji, in ker so Nemci imeli že vso dolino zasedeno. Pa mi je pravil šentjanški cerkovnik, da so v četrtek zvečer nemški vojaki, Korošci, pri njem kulali vino in govorili: „Saj nas bo Bog tak Preisov menda vendar v brathem rešil!" Torej se je brž nekdanja navdušenost za Hitlerja že znatno ohladila.

Ko sva ~~[illegible]~~ ^sla^ nekako sredi popoldneva naraj proti Gornjim Selam in se spustila z Brdino v dolino, bi prišla iz Kotelj in gre proti Slovenj Gradcu, sva zagledala spodaj na cesti celo vrsto kolesarjev v uniformi: prvi nemški vojaki, ki sem jih videl. Kar vrglo me je nazaj! Najrajši bi se obrnil in ne šel več domov. A kam? Ko so pa bili Nemci že povsod naokrog.

Med potjo so mi pripovedovali, da so zaprli že večino duhovnikov v Mežiški dolini: selski župljani z Brdin hodijo v cerkev in nakupovat v Kotlje in Guštanj, ker imajo tja mnogo bliže kot na Sele. Zaprli da so župnika Kočnika in kaplana Jelena in Podgornika v Prevaljah. Podgornik je šele pred nekaj tedni prišel v Prevalje. Pozneje sem izvedel, da so župnika čez praznike izpustili in je mogel opraviti velikonočne obrede. Zaprli so dekana Hombõcka v Mežici in kaplana-penzika Boitoleta. Kakor sem izvedel pozneje, so Homböcku očitali rdeče volunstvo in ga poslali v Dachau, pri najhujši zapor! Bil je mnogo let kaplan v Klibarbu, izredno nadarjen in delaven, slavci pridigar, krasen

baritoniest. Zato porod prišel ob žen. Pa so mu še zdaj iz Olibarka – sosedni župniji sta – dopisovali, večkrat tudi gostilničar iz bivšega „Narodnega doma" g. Breznik. Iz tega nedolžnega dopisovanja so skovali kar veleizdajo in ohrenstvo, zaprli menda tudi g. Breznika. V Črni so vzeli kaplana in župnika Rozgorška, kojaka iz Hotolj, ki je bil v pseči tudi med svetovno vojno in je tudi tipel. Rekla mi je z njim pred leti remiška gospa iz Črne – mogoče da tudi njeni domači niso bili često nedolžni na njegovi vrodi: „To je tako lepo od našega g. župnika, da nikdar nikomur ne očita, kar je moral trpeti med vojno." Tu so izpustili za praznike kaplana iz zapora, župnika so obdržali. Župnika Ratoja od Sv. Danijela – nekdanje moje župnije – so dobili na cesti, ko se je vračal od zdravnika v Mežici. Pa so ga kar naložili na avto. Pozneje ga sicer izpustili, a čez čas spet zaprli in izselili. Župnika Barbiča v Guštanju je vojaška oblast zaslišala, a ga izpustila. Čez praznike je bil doma, pozneje ga je gestapo prijela, izselila, čeprav se je potegoval zanj graščak Ossiander. Tako je ostal edini g. župnik Serajnik v Kotljah. Po tega so poslali na kristnico iz Mežice avto „Rdečega križa", naj pride pokopat padle vojake in blagoslovit velikonočno jagnje. Vojaški poveljnik v Mežici mu je prigovarjal, naj bi ostal čez noč, da bi v nedeljo imel tam opravilo, ker je vendar večji kraj. G. Serajnik: „Nemogoče. Moja dolžnost je, da oskrbim svojo župnijo. Izpustite g. dekana, ta bo vse lepo opravil." „Mi bi ga že," pravi gospod, „a dekana ima že državna policija, proti tej smo pa mi brez moči." dravograjski g. Matija Munda. Zdaj je siromak menda v Dachau kakor prošt

Za veliko noč župljaj smo imeli slovesno vstajenje s krasnim petjem, kakor vsako leto, ker smo imeli tudi božji grob, v Slovenj Gradcu in Starem trgu, sosednih župnijah, ga ob teh nemirnih razmerah

Zdaj je siromak menda v Dachau kakor prošt dravograjski g. Matija Munda, g. ravnatelj Kranjc iz Maribora in mariborski g. korarjan Zebot. Ali [illegible]

a ravnatelj Kranjc in mari[illegible]

kanonik potopljen g. Zebot.

niso postavljali. Med procesijo so grmeli topovi s Sv. Petra na Kronski gori... Križev pot

IV.

V četrtek popoldne sta prišla v obisku g. mestni župnik iz Slovenj Gradca Jakob Soklič in g. župnik Štefan Horvat iz Starega trga, „da se še enkrat vidimo," kakor sta mi rekla. Čutili smo pač že vsi, da visi grozeči Damoklejev meč nad nami. Zdelo se je, vsaj meni, da je še najbolj varen g. Soklič: imel je v župnišču dva gestapovca, ki sta se z njim vsak večer dolgo v noč prav prijateljsko pogovarjala, domov sta prihajala navadno pozno. Kljub temu so mu bili že odvzeli pisalni stroj in radio. In pa tudi njegova gostoljubnost in zaupnost v tema gospodoma niso mogli obvarovati usode, ki nam je bila vsem določena.

Že vse zadnje dni sem mislil, in res ne s posebnim veseljem, da se bom moral iti v imenu dekanijske duhovščine predstavit, kadar bo v Slovenj Gradcu nova oblast začela uradovati. Gospoda sta mi zdaj povedala, da je na okrajnem glavarstvu že nemški komisar. Določili smo, da grem kar drugi dan k njemu.

Lahka pot res ni bila, a potrebna: mogoče bi se dalo še odvrniti kaj hudega. Ta domneva se mi je pa drugi dan temeljito zrušila.

V mestu je bilo kakor v čebelnjaku: ulice polne vojaštva, polne velikanskih črnih avtov, praznih stračil, zlasti ulica pred pošto je bila natlačena z njimi, stražili so jih vojaki s čelado in nasajenim bajonetom. Polne tudi trgovine, kakor tudi že prejšnje dni, ljudje, ki so hodili v mesto, so mi bili že o tem pripovedovali. Nemci so kupovali vse, v veliki Rojnikovi trgovini je eden nakupil za pet in dvajset tisoč, in so pošiljali vse v Nemčijo. Ženske s kratko pametjo so se veselile: „Zdaj, ko so prišli Nemci, se bo vse dobilo, in brez karte." Mislim, da so se bridko varale. Dobro pa je, da so ljudje tudi to doživeli

in obesili; morda bo tako vendar ozdravljen tistega
korenja po Nemcih, ki je bila že prava naša kužna
bolezen. Tudi v gostilnah so vino in pivo naravnost
uničevali – pa pianstega denarja so imeli babor, menti,
saj so ga menda kar na poti pisbali. Ko smo bili zaprti
v Šmartnem pri Slovenj Gradcu, so nam gestapovci
bahali: „Tako dobro vino in tako poceni! Svoje smo ga pili
do –" zgodnje ure navadno niso imenovali. Da – vraj
nebatevi – Dovgidan po teh popivanjih v službi niso bili
preveč dobre volje, ne bo treba omenjati. Še z večjo
jemaštvom so jedli, zlasti jajčne jedi. Saj so si dali
nebaterí narediti cvrtje pet, štiri, petkrat zaporedoma,
da je en mož posprávil po petnajst jajec, ob dobri svoji
vojaški hrani. Če bi jaz petibo snedel, bi že bil tudi tako
izpitan, kakor si bili ti. Še ženske iskale in kupovale
jajca po vsi okolici, celo na naših ekor aj dve uri
oddaljenih selah. Da je mora tako pitje in žrtje imeti
posledice tudi v moralnem oziru, je menda jasno...

Na ulici sem srečal po Nemcih postavljenega novega
župana, gospoda katdirja Schullerja, sicer dobrega gospoda,
ki smo si bili res prijatelji kakor z vsemi Slovenjgradčani,
Slovenci in Nemci. Prosil sem ga, če bi šel z menoj
k g. komisarju. „Kaj pa boste pri njem?" me je vprašal
nekako začuden. „Predstavit se mu grem za našo dekanijo." –
„Že tako. Malo počakajte, stopim v občinsko pisarno, a
bom takoj tukaj!" – „Pa pogledam medtem na pošto." – tedaj
je še uradovala, a so jo že naslednje dni zaprli, da delajo
inventar, se je reklo.

„Ker gospoda preveč dolgo ni bilo, sem ga poiskal v pisarni.
Šel je z menoj, a brž ne posebno rad, ker se je takoj, bo sem

se g. komisarju predstavil, poslovil, češ: „Jaz pa zdaj menda nisem več potreben." Mislil sem, da sta si z g. komisarjem bar dobra prijatelja, sicer ga ne bi bil prosil za to uslugo. Pa sem se menda zmotil.

Tudi na glavarstvu burno življenje. Uniforme so prihajale in odhajale, udarjale s škornji, da je bobnelo, po vsi hiši je zvenelo pozdravov: „Heil Hitler!" V sobi prejšnjega g. podnačelnika sem videl na tleh velik kup uradnih spisov, čakali so menda, da pojdejo v peč ali kam.

G. komisar, mlad, ves moč v rjavi uniformi me ni sprejel neprijazno, ne pa tudi posebno prijazno, nekako zelo zviška. Govoril je čudno glasno in oblastno, odsekano, vedno s cigareto med prsti ali v ustih. — „Koliko imate župnij, ste prošt ali dekan?" — Umel sem, da je prišel s Poljskega, tam poznajo menda bolj prošte, jaz tega imena nisem izgovoril. — „Trinajst imam." — „In v drugi, šolski dekaniji?" — „Deset ali devet jih bo, prav ne vem." — „Kje je pa šolski dekan?" — „Tudi tega ne vem, malokdaj ga vidim. Mislim pa, da bo pač doma." — Bil je doma menda še do konca avgusta. — „Napisati mi morate vse ~~dekanije~~ župnije svoje in šolske dekanije, vse župnike in kaplane. Eno uro časa vam dam. Čez eno uro mi morate seznam prinesti." — „Prosim, se bo zgodilo." — „In vas naredim odgovornega za vse, kar se bo v dekaniji zgodilo. Če kdo reče ali stori najmanjše zoper führerja ali nas, vas dam po gestapu takoj zapreti." — „Oprostite, to vendar ni mogoče, da bi bil jaz za vse odgovoren." — „Ne! Ste!" — Kaj sem hotel? Molče sem se poklonil in šel. Čutil pa, da ne bom več dolgo hodil prost po Slovenj Gradcu in okolici, in da so v nevarnosti tudi duhovni sobratje.

Čeprav sem se počutil v mestu skrajno neugodno in sem nameraval oditi bar najprej, me je g. Soblič, silno gostoljuben,

pregovoril, da sem ostal v župnišču pri kosilu. Sestra sva opravila in šla v Stari trg k g. Horvatu, kjer smo si malo potožili svoje težave in skrbi in ugibali, kaj bo. Proti dvema sem se poslovil, g. kaplan Klemenc, zelo uslužen gospod, se mi ponudi, da me bo malo spremljal. Nisva pa šla naravnost proti Selam, ampak na križu zavila proti šoli v Vrhek, štiri kilometre je od selske cerkve. Širile so se namreč govorice, da je gospodična šolska upraviteljica Štefka Vehrijakova v nevarnosti, da bi jo zaprli. Nekdo – ugibali so, kdo, a če nimamo dokazov, ne moremo nikogar obdolžiti, da nam ne bi delali krivice – jo je menda ovadil, da je preveč za Srbe. Bila je seveda za Jugoslavijo, kakor je moral biti vsak ~~zaveden~~ pošten državljan, zlasti še zaprisežen uradnik. Gospodične nisva našla doma, šola zaprta, in se je g. Klemenc poslovil. Križev pot 16

Ko sem prišel domov, me je čakal tam g. provizor Lužević iz Šent Janža. Pripovedoval mi je, da so ga nemški orožniki že iskali, a ga ni bilo doma, pri nekem bolniku je bil. In so ljudje rekli: „Če nam gospoda nameravate odpeljati, vam ne povemo, kje je." Šele ko so jim zagotovili, da ne, so ga poklicali. A so ga izpraševali samo o društvih – hoteli so pač denar, če bi ga kaj bilo, saj jim je denar bil čez vse! O društva je vodil, in sicer zelo vneto in dobro, tedaj je kudo bolni župnik Šivec, g. Lužević je vendar šele prišel. Tako so ga pustili, pozneje seveda tudi odvedli. Duhovnik!

Na belo nedeljo je bila prva služba božja doma ob sedmih, druga na podružnici sv. Neže na Brdinah ob pol enajstih. Zjutraj pred mašo je prišla v zakristijo gospodična šolska upraviteljica in mi je tožila, kako jo zdaj dolžijo, da je odstranila dve hitlerjanski zastavici, ki jih je neznano kdo pritrdil ob vratih šole. In je dostavila: „Baje je bil g. provizor iz Št. Janža v petek pri vas. Kaj če bi jo bil

mimogrede on?" – "Nemogoče. Zastavic že ni bilo, ko sva bila z g. Klemenčem tam, g. Lužević pa v šoli ni bil in ni imel tam ničesar iskati." Drugi dan so gospodično odvedli v Šmartin, potem v Rajhenburg, od ondot v Srbijo. Bog ve, če ni tisti, ki je zastavice v šolo prinesel, jih tudi spet odnesel, da so ~~tako~~ gospodično ~~[illegible]~~ spravili v stran, jo spravili v nesrečo.

Drugo učiteljico gospodično Cvetko Komel, ~~ki~~ je stanovala v neki kmetski hiši pri Vrhovniku, so tudi iskali. Ker ~~takrat~~ je pa ni bilo ~~[illegible]~~ doma, odšla je k staršem v Maribor. Čisto se mi je zdela zadeva še bolj čudna. Ko je pa živela čisto sama zase, za lepo knjigo in glasbo, obiskovala je poprejšnja ~~[illegible]~~ leta konservatorij v Ljubljani. Tudi to je moral nekdo očrniti; kak Nemec ne, saj jih tam bilo ni. Najbrž Slovenec, ki je v tujini pozabil, da ga je rodila slovenska mati, in se je bil pred časom naselil med nami, ne v našo korist. Ko se je vrnila, je prišla vprašat, kaj naj naredi. Svetoval sem ji, naj pogumno gre v levjo jamo, k g. komisarju, ji vsaj ne bodo mogli očitati, da je namenoma zbežala, kar bi bilo še huje. Kako sta se z gospodom pogovorila, ne vem. So me prej odgnali, predno sva spet govorila. Meseca avgusta je prišla v naš konvikt v Slavonski Požegi. Bili sta z materjo v tamošnjem taborišču. Prišli so, je pravila, sredi noči, očeta, ~~[illegible]~~ železničarja, ni bilo doma, brat, menda okoli dvajsetleten, se je v temi srečno izmuznil, mater in njo so vzeli. Iz Požege so ju spravili nekam v Bosno.

Pri Sv. Neži tisto nedeljo ni bilo toliko ljudi kakor navadno. Bilo je pač vse vznemirjeno, mnogi naravnost preplašeni.

V petek je prijokala domov cerkovnikova Micka, ki je vsak dan nosila mleko v mesto: „Gospod Škofl (velik kmet v Stanežičah) so rekli: Včeraj so odpeljali našega kaplana, jutri pridejo po dekana!"

In sem čakal.

Čuden je človek. Govoril sem si: „Prišli bodo tudi po mene. Bilo bi čudno, tudi pravično ne, če bi trpeli sosedi, jaz ne." Pa mi je vendar prilezla spet skušnjava: „Pa me morda le ne bodo. Saj nisem nič zagrešil." A sem jo takoj odgnal: „Tudi drugi ne! Pa so jih vendar zaprli!"

Ob da bi kaj potreboval, kaj pripravil in pospravil, če pridejo in me odženo, se mi ni dalo. Kuharici, ki je nekaj krati omenila, da bi bilo dobro, če bi to in ono kam spravili, morda skrili, sem odgovarjal: „Ne! Naj vse ostane! Da ne bodo mogli reči, da smo hoteli kaj zatajiti." Morda je bilo nekaj napuha v tem, morda prevelikо zaupanje v poštenje Nemcev. Nekako po mislih cerkvenega ključarja, ki mi je nekaj krati rekel: „Če je polovica res, kar se govori o disciplini Nemcev, se nam ni treba bati." A sva se oba korenito motila. Ko sem potem spoznal njih neizmerni pohlep, ne posameznikov, ampak njih ustroja, nacijskega režima, sem tudi spoznal, kako malo umestna je bila taka obzirnost.

Da bi nekoliko pozabil, speljal misli v drugo strugo, sem delal, pisal tiste dni črtico „Slovo". Ko so me odgnali, sem jo pustil na pisalni mizi — v otroški preprostosti sem si mislil, da se čez nekaj dni vrnem — in so jo gotovo kam vrgli ali sežgali. V Požegi sem jo pozneje na novo napisal, izšla je v Mohorjevem koledarju za leto 1942.

Pri delu sem se ozrl vsaj vsako drugo minuto skozi okno na cesto dol proti cerkvi: „Ali že gredo?" Pa jih še ni bilo. Večer za večerom sem legel z mislijo: „Bog ve, če bom jutri še tukaj vstal in maševal?"

V četrtek, petek in soboto je hudo deževalo in snežilo.

V soboto proti enajstim sem vendar pisal pridigo za nedeljo, ves teden se nekako nisem mogel dvigniti do tega.

Že je pokrkalo – župnišče je preprosta pritlična hišica.

Križen pot 19

Tako sem bil zamišljen v njo, da še skozi okno nisem več pogledal. Kar zaslišim v veži težke korake. „Zdaj so tu!" si pravim, mirno, skoraj radosten, vsaj sprostenje večdnevne duševne napetosti sem začutil. Že je močno potrkalo – župnišče je prostorno, pritlična hišica

S pozdravom „Heil Hitler" vstopita dva mlada, sirobovasta vojaka v črni obleki. – „Sind Sie der Pfarrer Meško?" („Ali ste vi župnik Meško?") vpraša sprednji. – „Jawohl." („Da"). – „Wir haben den Auftrag, Sie mitzubringen. Machen Sie sich bereit, eine Bettdecke nehmen Sie mit." („Naročeno nama je, da vas odpeljeva s seboj. Vzemite si eno posteljno odejo." – „Gut. Darf ich mit den Herren was aufwarten? Vielleicht ein Glas Wein?" Dobro. Ali smem metdvema gospodoma s čim postreči? „Morda kozarec vina?") – „Danke. Wir haben Eile." („Hvala, nam se mudi se nam.")

Pogovarjali smo se čisto mirno, kar so domače. Zdaj se je pa zgodilo nekaj, čemer sem se silno začudil. Ne da bi kaj vprašal ali rekel, je stopil gospod k pisalni mizi in odprl prav tisti predalček, kjer je bilo nekaj hranilnih knjižic – morda dve moji z majhnimi vlogami, ena od kuharice, z njenim težko prisluženim pribrankom, ena neke deklete, ki ji je bila kuharica pri sv. Bernu pota, in služi zdaj v St. Janžu, nima pa staršev in je izročila knjižico s svojim malenkostnim premoženjem meni, naj ji hranim. Vzel jih je, položil na mizo ter jih zavil v kos tam ležečega papirja. „Ali jih je videl skozi les ali jih je zadehal?" sem se zavzet vprašal. Pozneje sem iz raznih dogodkov in opazovanj spoznal, da so ti ljudje za take in podobne primere naravnost čudovito izšolani.

Sicer sta bila čisto dobra fanta. Pregledala sta nas vse žepniče, tudi na podstrešju, a nista nič stikarila. Nižji je bil še posebno ustrežen. Ko sem si nameraval odejo v papir zaviti, mi pravi: „Bo vendar vse mokro, saj vidite, zunaj dežuje in sneži. Pa nimate kakega nahrbtnika?" – „Imam. A je star in kaj prida ne več." – „Kar sem z njim! Boljši bo še kot papir!" – In mi je pomagal spraviti ~~nobot~~ odejo vanj.

Višjega sem še vprašal: „Ali smem vzeti tudi brevir ~~ubog~~?" – „Le vzemite. A molili za nas ne boste?" – „Zakaj ne? ~~Saj~~ Saj si nismo sovražniki. In še za te moramo." Ko pa sem hotel vzeti s pisalne mize nož, mi je rekel: „Pustite ga rajši doma. Bi vam ga tako odvzeli." Ogledoval si je na mizi ležeče Frenssenove „Dorfpredigten" (Kmečke pridige). – „Te so pa menda protestantske, ne?" – „Protestantske. Pa lepe. Jih rad prebiram. Poznate ~~Frenssenovega~~ „Jörna Uhla"?" – „Poznam." – „Tudi zelo lep, kaj ne?" – „Ali se tako zanimate za nemško slovstvo?" – „V samoti živim. Pa rad berem."

Tako smo se čisto lepo razgovarjali. Ko pa sva šla še v zadnjo, svojo sobo, je pokazal tam v omari majhno leseno skrinjico, zaklenjeno: „Kaj je to?" – „Cerkvena blagajna." – „Kaj je v nji?" – „Nekake knjižice." (Da krstilne, nisem več omenjal, sem mislil na one v svoji sobi.) – „Denarja nič?" – „Nič. Ga nimamo." – „Če bi bilo kaj denarja, bi ga moral vzeti s seboj, da ga, ko vas doma ne bo, ne bi kdo ukradel." – Kako je s tem nemškim varstvom in s tisto krajo, sem pozneje bolje spoznal in umel. In sem si mislil:

Velik humorist je bil ta fant!"

V kuhinji so jokali služkinja in nežnajevi otroci. Toda to ni pomagalo, napravili smo se na pot.

Pod župniščem sem se spomnil, da nisem vzel aparata za britje. Povprašal sem, če smem ponj. „Kar pojdite. A predolgo se ne mudite, poldne je že."

Res je malo potem zazvonilo poldne. Rad bi stopil še v cerkev, vendar nisem upal prav reči, ker sem videl, da se jima mudi. Do tedaj sem bil precej ravnodušen, a ko smo šli mimo cerkve, me je hudo prejelo: „Kdaj jo bom spet videl?" Saj je dekanijska cerkev kakor neurejena, ali bi mi vseeno bila.

Po poti sta mi gestapovca pravila, da sta iz Gornjega Štajerskega doma. Smo se prijazno pogovarjali. Le na naše blatne poti sta se silno jezila. — „A jaz hodim tod, in dostikrat še ob slabšem vremenu po štirikrat ali še večkrat na teden, v šolo, na pošto v mesto, po drugih uradnih potih." — „Odslej pa nimate več dobrega trebaj," je pripomnil povdarjajoč.

Hiše ob poti so bile kakor izumrle. Gotovo so videli vojake iti gor in so slutili, po koga gresta. Pa so se najbrž vsi poskrili, kakor bi od blizu gledali žalostni sprevod. Imel sem pa občutek, da nas opazujejo skozi vsa okna.

Ko smo prišli iz gozda proti Starenu trgu, smo srečali tri Selance: dva moška, cerkvenega ključarja Sečnjaka in Gornjega Strnjaka in neko branatico: moža sta nas gledala molče in nemo, ženska je pozdravila „Heil Hitler", ali iz srca ali iz strahu, ne vem. Cerkvenemu ključarju sem v naglici naročil, naj malo razglasi, da drugi dan ne bo sv. maše.

Malo dalje sta nam prišli naproti dve ženski iz starotrške župnije. Ena, Sorbetnija, je zajokala, ko sta prišli proti nam. Bil sem ji hvaležen.

Bilo je v soboto pred drugo nedeljo po velikinoči, 26. aprila. Srečen

sem bil, da sem mogel opraviti še prejšnji dan procesijo Križevpot
sv. Marka. 24. aprila, na dan sv. Jurija, ko je šla prejšnja 22
leta lepa procesija k Sv. Roku, jih je bilo to leto samo pet romarjev. Vendar sreča, da sem bil še doma, in niso zastonj prišli. Tudi med svetovno vojno so me z Žilje odpeljali v soboto. Menda delajo to vse z namenom, da bi prišli ljudje drugi dan zastonj v cerkev in bi se tem bolj razglasilo: „Župnika so nam zaprli."

V soboto, precej pozneje sicer, binkoštno soboto, so odgnali tudi soseda g. Serajnika s Kotelj, ki sam vzdihuje: ~~upal~~: „Ta bo oskrboval mojo farico." Dokler je mogel, je rad.

Naj kar tukaj zapišem žaloigro – eno izmed mnogih – njegovega soseda, gostilničarja in poštarja g. Petriča p. d. Tonija. Bil je zaveden, izobražen mož, menda petdesetletnik. Rad sem šel na pošto, kadar sem prišel v Kotlje, da sem kaj oddal ali vsaj znamke kupil in se z g. poštarjem porazgovoril, prijetno je bilo z njim kramljati. So ga tudi zaprli, v Begunjah, v Celovcu, v Št. Vidu nad Ljubljano so ga imeli. Pa so ga začasno z drugimi posestniki izpustili, da bi opravili doma najnujnejša dela.

Čez nekaj tednov pridejo gestapovci ponj in pravijo mladi ženi, naj se tudi ona z otroki, šest majhnih malčkov, pripravi, ker morajo vsi z očetom. In kje je mož? – „Ga ni doma." – Naj ga pokliče. – „Pojdite kar z menoj ponj." – Res gredo. Pošta stoji malo izven vasi. V vas vodita dve poti, cesta ob pokopališču, steza čez pokopališče. Gre z vojaki to pot. Na pokopališču jim pokaže nov grob: „Tu notri je, vzemite ga!" – Petrič je med tem umrl... Ena izmed mnogih žaloiger „novega reda", najstrašnejšega nereda v vsej zgodovini...

V mesto smo prišli mimo velike nove, a čisto nepotrebne vojašnice proti Glasbeni šoli in zavili po stranski ulici proti vili g. zobozdravnika in dotedanjega župana dr. Ficeja, kjer je imela tedaj nemška državna policija svoje pisarne. Bil sem spremljevalcema hvaležen, da smo šli po tej samotni ulici, dasi se mi res ni bilo treba pred nikomur sramovati.

Ko so poklicali g. nadporočnika v pisarno, je bilo prvo vprašanje: „Od kod?" – „Iz Sel," je poročal naš vodja ter pristavil: „Eine arme Gebirgspfarre" – „Siromašna gorska župnija." – Gospod nadporočnik zapiše ime, dan in leto rojstva, vzame hranilne knjižice, jih dene v svoj in zapiše nanj moje ime. Služkinje je bila gotovo v velikih skrbeh za svoj težko prihranjeni denar, ker mi je, ko smo bili v Rajhenburgu, po neki tretji osebi vprašala, kje so knjižice. Ko to pišem, ne vem, so li nji in dekletu knjižice vrnili ali ne. Bila bi res skrajna krivica, če bi jima bili samo zaradi tega, ker sta knjižici pri meni hranili, tisto malo premoženja vzeli. Morebiti je pa v „novem redu" vse...

Tako, zdaj smo tu opravili. Ko so poklicali šoferja, bi me naj popeljal v Šmartno, pol ure nad mestom. Ko sva stopila na ulico, je stalo tam nekaj znanih Slovenjgradčanov. Gledali so me preplašeno in sočutno, k meni si ni upal nobeden. Pristopila je pa gospa vdova upraviteljica iz Št. Vida nad Valdekom in še neka gospa, ki je bila z njo, in sta mi

podali roko. Lepo se mi je zdelo in sem jima bil hvaležen. Križev pot 24

Tako sva se peljala v Šmartno, po ulici polni tujcev in nemških avtomobilov. Pred župniščem, kjer sem bil pri rajnem kanoniku g. Janezu Lenartu mnogokrat v gostih – bil mi je zelo naklonjen dekan – v gostih večkrat tudi pri sedanjem g. nadžupniku Tomazinu, a sem navadno, tudi ob dekanijskih vizitacijah, prišel peš, sem sedaj izstopil iz elegantnega avta. Kaj sem hotel, lepo zahvalil sem se šoferju, on prav tako prijazno odgovoril: „Nichts zu danken!" – „Ni vredno!" – Pa se mi je samemu zdelo, da ni ~~vredno~~, ker „saj pa z avtom več kaj radi se vozim" ~~ker~~ nisem bil prav nič vesel, da so me tu vozili, kajti žalostni pa tudi ne, le lepo nemško govorimo! „Če drugi, zakaj pa jaz ne?" sem si mislil.

Sprejel me je gestapovec s puško na rami – gestapovca, ki sta prišla pome, jih nista imela, torej se jim prevec nevaren menda nisem zdel. Spremil me je v župnikovo pisarno, precej veliko sobo v pritličju. Župnišče so bili nameravali zasegli, izpremenili ga v taborišče, jetnišnico. G. nadžupnik je bil v lastni hiši jetnik. G. kaplana Davorina Petančiča, znanega pisatelja ljudskih iger, so spočetka še pustili v kaplaniji na drugi strani cerkve. So ga celo zatrjevali: „Zdaj boste vi nadomestovali župnika." Nekega večera mirno leže, pa ga sredi noči zbude in ga tudi zapro v župnišče. In so potem do jutra okrog župnišča divje streljali. Zverinska vojna!

V sobi so me sprejeli, ko je straža vrata za menoj zaklenila – zaklenjeni smo bili noč in dan, kakor bot rekli obrojenci

v sibirskih katorgah, kakor nam opisuje Dostojevski v svojih „Zapiskih iz mrtvega doma" – z glavnimi obliki.

Saj so bili skoraj sami znani obrazi: župniki: Simon Kotnik iz Podgorja, Anton Oblak iz Razborja, Stanko Weingerl iz Dolića, kaplana Jože Klemenc iz Starega trga in Davorin Petančič, vsi iz naše starotrške dekanije; iz Škalske župnik Karl Weiss iz Škal, provizor France Križan od Belih vod in kaplan Rojht iz Škal. Vidnejši gospodje iz Slovenj Gradca: bivši mestni župan Čapko, ki je moral skoraj vedno ležati zaradi bolne noge, Miklec gostilničar in mestni občinski svetovalec, [illegible] ekspeditor v naši sobi, učitelj Kravolje, pek Kikl, slikar Grabec in lesni trgovec Ferber, pred nekaj leti krščen jud; iz Šoštanja trgovec Senica, iz Velenja učitelj Ular in nekaj delavcev iz rudnika, vsi osumljeni komunizma. V nadstropju so bili zdravniki, odvetniki in notarji, sodniki, učitelji, trgovci, tovarnarji in kakih dvajset gospa in gospodičen; duhovniki: mestni župnik slovenjgraški Jakob Soklič, mestni župnik šoštanjski Karel Gril s kaplanom Jelarjem, [župnik starotrški Štefan Konrad] župnik Adamič od Sv. Janža na Vinski gori, kaplan Ažnoer iz Šmartna pri Velenju. Vseh skupaj kakih sto dvajset, za tamošnje župnišče dovolj in preveč. Zlasti ker so v nadstropju imeli pisarne gestapovci. [illegible] dni so privedli v našo sobo še mladinca
[g. Vrabica] iz Šoštanja, lekarnarjevega sina. Ko so pozneje prignali še g. Terbeja, ravnatelja velenjskega rudnika, so videli, da ni več prostora za ležišče in so odvedli gospode v nadstropje.

Ko smo se pozdravili in sem jim kratko opisal današnje dogodke, me je g. Kotnik poučeval: „Kadar vstopi straža, moraš vstati in v pozoru stati." Koristen in potreben nauk, sicer bi lahko imel takoj sitnosti. Šele se nekaj dni pozneje, ko smo stali v pozoru pred visokim obiskom – mož je bil popolnoma morda hlapec ali še ne – malo nagnil z gornjim telesom iz vrste, da bi iz ozadja bolje videl naprej, pa je žutka, najhudobnejši med hudobnimi, divje zadrl nanj: „Verfluchter Kerl, wirst nicht gerade stehen!" – Hudič, ali ne boš

ravno stal." Takšne Gubeznuovosti je bil človek kaj hitro deležen, od „žrtice" še posebno.

Sreča je bila, da so vsi petriki bili z menoj vres zelo obzirni in prijazni. G. Rojht, z njegovim očetom sva hodila skupaj v Gjedsko šolo pri So. Tomažu, je takoj pripravil zame ležišče poleg svojega. Blazinega pita nisem imel, gestapovec mi ni rekel, naj ga vzamem, sam tudi nisem mislil nanj. Pa je g. Rojht lepo pogrnil svojega tako čez slamo, da sem imel koj pod seboj. Za menoj je ležal g. učitelj Rlaš. Ta me je vsak večer od zadi tako skrbno zavijal v odejo kakor bi kaka mati otroka. Tudi če je kje dobil kak priboljšek, žemljico ali kaj, sem bil vedno tudi jaz deležen. Posebno skrben in požrtvovalen je bil g. Ferber; dobri, smo si bili že poprej, je zelo blag značaj, gorja naravnost svetnica, hčerko imeta krasno vzgojeno, tega so poslali vsak dan na delo v mesto, kjer je bil poprej spoštovan trgovec z lesom, so mu sedaj seveda vse vzeli. In je iz mesta vedno koj prinesel, pa vse po bratsko z menoj delil. Še zadnji dan je rekel: Včeraj sem ~~prinesel~~ dobil škatlico sardel, "nji bova za malico razdelila." Bilo mi je kar težko, da je sam sebi tako pritrgoval, bil sem mu pa seveda tudi zelo hvaležen. A se je zgodilo prav tisti dan drugače. Niso ga poslali na delo, ampak okrog devetih pride stražnik in pravi: Ferber („gospodje" so bili tam samo stražniki, mi "ne!) pospravite svoje reči!" Seveda je gospod imel svoj nahrbtnik hitro ~~[illegible]~~ pripravljen, saj kaj posebnega nobeden nismo imeli. „Zdaj greste

z menoj!" Kar čudo nam je postalo, da nas bo zapustil. Kam je pomahal v slovo. Jaz sem slučajno stal pri vratih. Ko pride do mene, mi poda desnico, naglo poklekne na desno koleno in mi poljubi roko. Bil sem tako iznenaden, da je še odtegniti nisem utegnil. Prišle so mi v pamet solze, bog pravi gospode.

Peljali so ga, kakor smo potem izvedeli, na železnico, izgnali ga na Hrvatsko, kjer je bil rojen in kjer sta bili še žena in hčerka. „Da bi ga Bog spremljal in varoval", sem mu iz srca želel. Gotovo pravi vsi drugi v sobi, saj smo ga vsi radi imeli.

VII.

V soboto sem prišel v Šmarentno. V nedeljo je bilo lepše vreme. Nič pa ni zvonilo k maši, ko se je vsega tako lepo slišalo šmarentinsko zvonjenje celo gor na Lele. Bilo nas je nekaj konakov od cerkve lepa vrsta duhovnikov, pa vsi brez maše. Videli smo, kako so ljudje šli v cerkev, ali pa so imeli službo božjo, nismo mogli izvedeti. Upali smo, da bo prišel in smel maševati novomašnik g. Orel iz Starega trga. A zvonilo ni nič, in nismo ničesar vedeli.

Popoldne je prišel v sobo stražnik in zaklical: „Šest duhovnikov nastopiti!" Sem hotel prvi iti, pa so mi g. Klaš in drugi polglasno klicali: „Vi ne hodite! Mlajši naj gredo!" Morali so na dvorišče strgat in popravljat blato, prejšnje dni je snežilo, vsi neprostovoljni stanovalci in stanovalke zapuščina so se vsako jutro na dvorišču umivali, blata je bilo dovolj. Na drugi strani ceste je stala gruča otrok in ženski; nekatere so prišle iz radovednosti, druge bi rade svoje vsaj videle, govoriti, tako ni bilo mogoče. Ko so videle, kako duhovniki popravljajo blato, so začele nekatere jokati, nekatere mrmrati. Pa plane stražnik kriče

in preklinjaje čez cesto, ter se jih lotil s puškinim kopitom. Vse se je razletelo kakor jata vrabcev pred kraguljem.

Kakor jetno, ko smo se umili, smo morali na zgornjih travnikih telovadit: namesto jutranja molitev. Telovadim rad doma in visem rad športe, Bog ne daj! Saj sem tudi planinec, ko pa vedno hodim po teh gorah. A ta telovadba se mi je zdela smešna in skrajno poniževalna. Čepali smo in skakali kakor žabe, legali v mokro travo, ~~tresali~~ brcali z rokami in nogami, da bi iztresli „sponce", kakor se je glasil za to uradni izraz. Po tolikem naskoku so pa kmetje že pridno delali, delavci šli na delo na železnici tir ali v mesto, dela bi imeli tudi vsi mi doma dovolj, pa smo ugonjali tekaj tabe otročarije — res „novi red!" Videl sem pozneje na Palah nad Sarajevom, ko sem šel nekoč peš na železnico, kako so hrvatski vojaki tako „tresali sponce" iz rok, pa me je kar zabolelo: „Gledali" smo nekdaj v Avstriji vojake, kako so ekserecirali, pa jih je bilo kar lepo pogledati. Zdaj Hrvati vojščarsko posnemajo te nemške neslanosti — ali ni žalostno?"

Pozjutru na delo, tatove je zadelo. Prišel je stražnik, poklical jih, tatvin gredo, naravno v mesto. Zbrali so jih iz vseh sob, doktorje, trgovce in druge. Spremljali so jih orožniki, na vsaki strani, spredaj in zadaj, spočetka kar z napetimi revolverji, ko so spoznali, da so to mirni in nenevarni ljudje, ne več. V Slovenj Gradcu, kjer so imeli ti gospodje lepe domove, pisarne, trgovine, so žagali in cepili drva, v šolah prenašali klopi, pospravljali ali izpraznjevali stanovanja. Nekateri so še radi šli, ker so videli tam, morda vsaj od daleč, svoje domače, ali jim je dal na skrivnem kdo kak priboljšek. Sedi v zapor ni smel nihče dobivati, samo perilo. Ako je kdo prinesel jestvine,

so ostale lepo v pisarni, za pisalnikom „gospodovi".

Vsak dan sta bila redno klicana na delo g. Ferber in g. Petančič. Komaj je stražnik odklenil, mu je zadišalo: Ferber, Petančič. Ferber je stal takoj v popolni pozi pred stražnikom, kot bivši vojak. In je doživel v teh dneh marsikaj. Ko je nekega dne delal v meščanski šoli, ga je gestapovec gnal v klet, kjer so bila drva. Da vzame sekiro in pravi Ferberju: „Pokleknite! Položite glavo na tnalo!" Ne da bi črhnil besedico, Ferber stori po povelju – slišalo in brala se je marsikaj, kako so ljudi, tudi najnedolžnejše, brez usmiljenja ubijali. Pa mu gestapovec smeje se pravi: „Kaj ste mislili zares. Samo ostrašiti sem vas hotel." Malo čudna šala! Najbolje to na živce ni moglo vplivati; vendar nam je pozneje ob večerih pravil: „Stari avstrijski „cugsführer", ti me ne boste dobili!"

G. Petančiča so imeli menda na muhi, ker je bil v civilu in se je zdel pri svoji mladosti res nekako strojij. Najhuje mu je bilo, da je moral pospravljati in brisati v lastni hiši in gledati, kako so metali v ogenj njegova pisma in rokopise. Večkrat se je vrnil često razburjen. Zelo zasmilil se nam je nekega jutra. Pospravljal je na dvorišču. Kar zaslišimo silno kričanje stražnikovo, tik nekje pred okodom. K oknu nismo smeli, nismo mogli videti, kaj se zunaj godi. Čez nekaj časa odklene stražnik z glasnim ropotom, in v sobo vstopi Petančič ves zaripel in razkuštran, s solznimi očmi. Le počasi in silno nerad nam je povedal: „Dvorišče pred vežo je bilo precej opljuvano, bilo je pač precej kadilcev. Ko je pometal, je izpljunil tudi Petančič. Pa ga stražnik vrže na tla in ga sili, naj bi pljunke polizal!" Kako mora nam je leglo vsem na srce.

Ljudi so bili vedno pregledi. Vsak trenutek je zaškripal v ključavnici ključ, oni, ki so morda tedaj po tovilce legli, so planili! [planili]

pokorni, ker se pač nikče ne da rad surovo zmerjati. Postavili smo se v pozor, vsi z vso vnemo in pozornostjo, kot če bi pričakovali kakega vladarja. Najstrupenejši pri teh obiskih je bil „Žetica", čisto rdeče lase je imel, imena mu ni nihče poznal, pa se ga je prijel ta lepi priimek. Nekega dne je razsajal po kodnikih, ko smo pravkar dobivali kosilo, pa sem slišal, kako je gospa Lenica, ki nam je kosilo delila, vsa ogorčena in obupana polglasno vzdihnila: „Ali je to zverino mati rodila?" Ena zaprtih gospodičen se je zablela: „Rajši smrt, kakor takega človeka za moža!"

Nekega popoldne me je mlad častnik zasliševal o našem bralnem društvu, stilo so namreč hoteli, da mora imeti društvo denar, na tega so bili kakor hudič na duše, čeprav sva morala s predsednikom Pohlinikom zadnja leta že manjkaj iz lastnega plačati, zato smo pri zadnjem občnem zboru ob novem letu društvo razpustili, česar nam pa niso marali prav verjeti. Oficir me je mirno poslušal, ko sem mu razlagal razmere pri društvu. Zvečer je pa sedel tudi „Žetica", gestapovci so imeli pač povsod moč in zadnjo besedo. Pa zavpije name: „Kje je zapisnik udov, povej!" Kar nazaj me je vrglo za korak, tako je zadivjal. S prijetnimi čustvi se ga ne spominjam.

Pri nekem pregledu se je lotil g. provizorja Križana; zdelo se nam je, da je bil precej vinjen. Križan je služboval večino v gorah, kjer seveda ni imel vsak čas brivca pri rokah. Pa je imel precej dolge lase, glavnika tudi ni utegnil vzeti, ko so prišli ponj, torej ni mogel biti počesan in podoben kakor kak salonski lev. Pa se zaleti „Žetica" vanj, ga suva v prsi in kriči: „Verfluchter Kerl, hast Du denn keinen Kamm?" — „Hudič, pa nimaš nikakega glavnika?" Križan, velik in močan, je postal rdeč kakor mak, a

je molčal, ker je bilo še najpametnejše, ~~ma tudi le slabo~~ nesreči. Vsem se nam je smilil. Drugi ali tretji dan je prišel brivec iz Slovenj Gradca, in se je dal tudi Križan ostriči. Ko je „Žužnja" spet nadzoroval, pač bolj trezen in boljše volje „mogoče ga je [illegible] tako [illegible]", ga je nekaj časa ogledoval, naglo stopil malo bliže ter mu prijazno rekel: „Schau, jetzt bist aber ein fescher Kerl" – „Glej, zdaj si pa fest fant!" Je tudi bil!

Vsak drugi ali tretji dan je prišla neka dolga prekla, kaprol ali kaj je bil, saj se živ krst ni spoznal pri njihovih čarteh. Čisto mlad še. Nosil se je po sobi, kakor bi bil vsaj prvi minister, če ne sam cesar. In je pri vsakem obisku nekaj našel, da nas je mogel poniževati in zasmehovati. Pometali, umazali in brisali smo ves dan, posebno g. Kotnik je hodil ves dan z mokro capo po sobi, da mu je g. Rojšt nekoč rekel: „Poglej Kotnika, ima že spet tisto cunjo v rokah." Pa mu vendar nismo mogli nikdar ustreči. Potegnil je s prstom po podbojih nad vrati – malo prej smo tam brisali – pogledal prst in, čeprav gotovo ni videl ne praška na njem, se zgražal: „Pfui! So eine Schweinerei! Echte jugoslawische Sauerei!" – „Fuj, svinjarija! Prava jugoslovanska grdobija!"

Nekega dne smo morali vsi na dvorišče, okoli žandke, in se postaviti tam v četverostop. Med nami pa se je pretegoval tisti g. kaprol, mečkal neki listič v rokah ter nam je pričel pridigati – „pridigo je držal", so potem govorili. Kako se nam dobro godi, da smo na letovišču in kako moramo biti hvaležni. In celo vrsto lepih naukov. Končal je pa: „Če katerih zboli, naj povedjuje sobe naznani, mu bomo že preskrbeli zdravnika. Saj mi nismo, kakor pri vas v Jugoslaviji, da bi pustili ljudi brez zdravniške pomoči krepirati."

Je pa vedno in povsod tako: so dobri in slabi ljudje. Nekateri [illegible]

zlasti starejši stražniki so bili dobri ali vsaj znosni, posebno eden, menda z Zgornjega Štajerskega, nas je večkrat dobrohotno svaril in učil: „Če vas izpustite, nikdar nikomur ne pravite, kako se vam je tukaj godilo. Bi vas takoj spet zaprli." Ta je kadilcem na sprehodu dajal večkrat cigarete, tudi nekateri drugi. Kaditi so smeli samo zjutraj po telovadbi in če smo šli popoldne na sprehod, ob lepem vremenu. Ob slabem v veži župnišča deset minut. Za kadilce je bilo to seveda hudo.

Napačen ni bil tudi neki drugi, tudi starejši, menda tudi Štajerec, bolj redkobeseden, zamišljen. Pravil nam je, da je njegov stric župnik, on pa da je od katoliške vere odstopil. In je baje zdaj bolj miren. Čudili smo se, vprašali ga, ali res nič ne veruje? „O pač, saj sem gottgläubig". Vse pojme so jim zmešali!)

Hudo so pa trpeli živci, kadar so prišli s stražniki še orožniki, vedno pozno zvečer, kakih šest ali osem skupaj. Zlasti prvi obisk je bil skrajno mučen. Ležali smo že, ko so vstopili. Stali so med našimi ležišči, mrachno se ozirali po sobi, vsi molčali. Tiho je bilo v sobi kakor v mrtvašnici. Imel sem občutek, drugi prav tako: „Zdaj in zdaj bodo potegnili revolverje in nas vse postrelili." ~~[illegible]~~ A so molče spet odšli. Po pravici in resnici pa moram povedati, da nam nikdar ni nobeden rekel žale besede. Le stražniki so nas nekaj večerov pozvali: „Župniki naj vzdignejo roke!" To nam bili kot posebni prijatelji. In je ~~[illegible]~~ stražnik enkrat še zamolčljivo pristavil: „Zdaj bodo ljudje pač žalostni, ker župnikov nimajo." „Res so!" sem si mislil.

VIII.

Med drugimi nas je podučil nekaj krati tudi g. major, Kranjčk se je menda pisal, bolj majhen gospod.

Nekega dne pride v spremstvu visokega, črnikastega in čmerikavega poročnika. Nemirno je pomahaval z nekim papirjem, ko je vstopil. In je pobliže pogledal ... „To karto, ki so jo našli pri njem?" – Bzno. Z g. Weissa, župnika iz Škal. Če pozna to karto, ki so jo imate?" – „Priloga mesečnika. Mrtva Straža je bila." – „Kako se imenuje list?" je vprašal gospod, ki se je huje in huje razburjal. – „Mrtva Straža." – Izvlekel je zapisnik, si zapisal. – Kaj je delal s to karto? – Nič. Na stojalo za knjige jo je imel obešeno. – „Ne se ne zavedate, kako izdajstvo.

ste zagrešili s to karto?" – „Izdajstvo?" sem se na tihem vprašal. „Bili smo samo Jugoslovani, nič drugega. Izdajstvo zoper Jugoslavijo ta kartica vendar ni mogla biti!" – „Saj je to le zgodovinska karta," se je branil g. Weiss. „Meje Samove države kaže." – „Zakaj govoriš o Samovi državi, saj gospod o Samu skoraj gotovo nič ne ve," sem si mislil, a samo tiho. – „Nič se ne izvijajte! Takšne načrte ste imeli zoper nas, čez Semmering ste hoteli potisniti meje Jugoslavije!" Kar tresel se mu je glas od jeze, vihtel je kartico pred seboj, kakor bi nameraval z njo udariti ubogega grešnika. – „Saj je bila karta zame vendar brez pomena. Dobil sem jo pač z listom in jo obdržal." – „In kadar ste jo kazali, delali z njo propagando. Saj se pozna na robovih, da ste jo ~~pogosto~~ večkrat prijemali. – Kdo navzočih je še dobival ta list?" je rezko vprašal in se preiskovaje oziral po nas. Molk v vsi sobi. – „Tako omejen pa vendar nisem pri vsi preprostosti," sem si mislil, a spet na tihem, „da bi se ti sam ovadil. Če ga boste našli pri meni, se bomo že potem pogovorili." Sem „Matico Hrvaško" sicer dobival, saj je g. urednik in izdajatelj profesor Oven spisal monografijo o mojem življenju in delu. Zaskrbelo pa me je: „Ali je pač g. profesor pravočasno zapustil Štaj.? Če ga dobe, ga ne bodo preveč božali." Pozneje sem izvedel, da se je res rešil domov na Kranjsko. Blagor mu!

Skrajno mučen vtis je naredilo to zasliševanje na nas vse. Najmučnejši pa še konec. Ko je g. major nameraval že iti, je g. poročnik stopil tesno k Weissu,

zapičil po gestapovski navadi nos čisto v župnikov obraz – menda ko je s tem ustrašiti in vplivati na živce – in je kar sikal: „Imeli boste dovolj priložnosti, da boste o tem razmišljali."

(Če berem Dostojevskega „Zapiske iz mrtvega doma" in primerjam življenje v sibirskih katorgah, kjer so se pokorili ne samo politični kaznjenci, ampak tudi morilci in drugi nevarni izgubljenci, z življenjem v takem nemškem taborišču ali zaporu, vidim, da so imeli tam morilci več prostosti, kakor mi, ki nismo ničesar zakrivili. Eden najtrših in najgrših ukrepov je bil, da smo bili noč in dan zaklenjeni. Tako nismo mogli niti k najpreprostejši človeški potrebi. Ponoči niti misliti ni bilo na to. Če že zjutraj nas kdaj kak mlad gestapovec ni pustil. Nekega dne sem stal pri vratih do desetih, prosil ga, kadar koli je odklenil vrata. Najprej je odgovarjal: „Pozneje", potem: „Saj ste že bili." Ali se je motil, ker je kake tri zjutraj nas pustil, ali je govoril tako samo iz sadizma, iz užitka, da more koga mučiti, ne vem. Govorili so po smrti voditelja koroških Slovencev župnika Vinka Poljanca, da so ga v ječi v Celovcu zastrupili. Če mu tudi niso dali strupa, zastrupijo lahko tudi s takim ravnanjem. Zlasti še starejše, bolj bolehne, manj odporne.)

Povsod in v vsem strogost. K oknu ni smel nihče, kar je bilo hudo posebno v nadstropju, kjer sta bili sobi natlačeni. Nekega večera je stražnik opazil nekoga pri oknu, čeprav so bile veternice zaprte. Takoj je ustrelil. Krogla je šla v strop, omet je zaprašil po sobi. Je li hotel samo ustrašiti

eli res koga zadeti, Bog ve. Vsi naši nabojeri niso
zaspali, tako je nanje strel deloval.

Trpeti je bilo treba včasih za tako neznatnost, ki bogvi,
vsaj tako, nas ni bila vredna, in se je zdelo, da stražniki
hočejo pokazati samo svojo moč ali se na osovražene
Slovence znesti. Nekega večera, v prvem mraku, je začutil
stražnik v eni sobi v nadstropju svojo tobakico. Vprašal
je, kdo je kadil. Ni se oglasil, tovariši ga tudi niso
marali izdati. Pa smo začutili glasno in naglo
ropotanje po stopnicah, kričanje straže, vsa soba
je pribežala ~~na~~ dvorišče, kjer so morali na kar prehitevajoče
se klice: Dol–gor! – Dol–~~gor!~~" padati na mokro in blatno
zemljo, vstajati, padati. Kdor kateri ni mogel tako
naglo, je bil v nevarnosti, da mu pomore stražnikov
škorenj, in gotovo ne božajoč, ali pestino kovito.
Isto se je zgodilo nekega večera ~~gospodu~~ šolskemu
nadzorniku Bevkgleju, že bolj postarnemu gospodu.
Zalotil ga je stražnik s cigareto, prisiral na dvorišče
in ga tam s tako nespametno telovadbo naboj čara
trpinčil. V oknu so se nam vsi smilili.

Tudi našo sobo bi bila skoraj zadela enaka ali še hujša
usoda. Pride nekega dne stražnik, pa ne izmed najslabših,
in pravi: „Med tretjo in četrto uro ponoči je nekdo
v sobi kadil. Videl sem od zunaj, da je prižgal žveplenko.
(Bile so sicer vetrnice, a v temi se je seveda zasvetlikalo
tudi skozi nje). Kdo je bil?" Molk v vsi sobi. „Če ne oglasi,
bo nosila ~~posledice~~ posledice vsa soba." Vedeli smo, da bi bilo tako.
Pa sem vas na srečo mogel jaz rešiti. Pravim: „Nisem
spal tedaj" – čudno ni bilo, v ne preveliki sobi nas je bivalo
menda tri in trideset, okna mnogo smo morali imeti ponoči odprtih,
in je bil zrak proti jutru že tako slab in zastrupljen, da je žveplenka

če jo je kdo prižgal, je gorela čisto zeleno – „in sem videl, da je eden tovarišev posvetil z nočno svetilko in na uro pogledal. Kadil pa ni nihče!" – „Kdo? Kdo je bil?" – Oglasil se je župnik Weiss, vedel sem, da je bil on, imenoval ga seveda nisem. – „Dobro. Stvar je urejena." So bili vsi veseli, saj kazni nima nihče rad, posebno če je res ne zasluži.

Odbijale so nas, z jezo navdajale razne druge kazni. G. Horvatinčka iz Šoštanja so obdolžili, da je bil pri jugoslovanskih četnikih. Tedaj še večinoma niti prav vedeli nismo, kaj ti pravzaprav so. Ta so ga hudo pretepli ter ga stlačili v bunker, zapor, ki je bila farovška krušna peč! – Mladi medicinec g. Kalič iz Šoštanja, lekarnarjev, je bil obsojen komunizma že v Jugoslaviji in zato v Mariboru zaprt. Ob zlomu Jugoslavije izpuščen. A kaj, ko so ga pa Nemci po štirinajstih dneh spet prijeli in preselili v Šmartno. Bil je prideljen v našo sobo. Ko smo drugi na zasliševanje nestrpno čakali, ker smo v svoji preprostosti upali, da bomo potem izpuščeni, je bil gospod Kalič prve dni zaslišan. Ni pa priznal, kar so mu očitali, tudi zapisnika ni moral podpisati, ker se je glasil drugače, kakor je bil izpovedal. Za kazen in da bi ga ukrotili svoji volji, so ga vzeli in ga zaprli v nebo ledeno shrambo za jestvine. Napreka, ko je zunaj bilo še obilno mrzlo, bi se seveda v taki ledenici lahko prehladil za vse življenje, nakopal si vsaj kak protin. – Najhuje je pa trpel upokojeni orožniški narednik iz Slovenj Gradca g. Zlobnik. Prišel je z Nemškega neki mlad mož iz Šmartnega doma, ki je madžarskim časom pobegnil v Avstrijo.

Pravili so, jaz ga nisem poznal, ne morem soditi, da je bil tudi pretepač. G. Zlebnik ga je moral nekdaj prijeti in poslati v zapor. Mogoče, da ni bil preveč ljubezniv z njim, če se mu je tedaj ustavljal. In je mož kuhal sovraštvo, mislil na maščevanje, pač znamenje neuravnovešenega značaja, če ne spozna, da za krivdo zasluži kazen. Zdaj se je vrnil nalašč zato, da bi si jezo ohladil. Gestapovci so mu rade volje in krepko pomagali: spravili so g. Zlebnika v klet in so ga pretepli, da je bil tudi po licu ves ranjen, stolčen po telesu, nismo videli, a si lahko mislili. Ranjenega so zaprli za dve noči in en dan v krušno peč. „Kako bo ta mož to vračal, če se usoda kdaj zasuče?" sem se spraševal. Da bi kar vse pozabil, niti prav ne verjamem.

IX.

Dobro je bilo za nas, da je imel g. nadzornik v pisarni mnogo svojih knjig. Tako smo brali, nekateri se tudi učili. G. Petančič se je zelo pridno učil nemščine; vsak trenutek je vprašal g. Klaša ali mene, kako bi to ali ono prevedli v slovenščino, neko knjigo o vrtnarstvu je predelal in so bili nekateri izrazi nas precej nenavadni. Ko je nekega dne prevajal pismeno, ga stražnik, čisto mlad gestapovec, ~~zapazi~~ zapazi skozi okno. Takoj zasumi, da piše morda zasebno pismo, kar je bilo strogo prepovedano. Zahteva, naj pokaže. G. Klaš pomoli list k oknu. Fantiček nekaj časa ogleduje drobno pisavo — latinice najbrž niti brati ni znal — pa vpraša: „To je stenografija, ne?" — „Ne, slovenščina. Gospod prevaja iz nemščine," mu potrpežljivo pojasnjuje g. Klaš. — „Dobro. Nemščine se naj le uči, slovenščino pa pusti, s to je za vselej konec." Povedal je pač, kar so odločili Nemci s [illegible] storili: nas in naš jezik na smrt obsodili.

Ne samo mi duhovniki, tudi drugi so brali župnikove bogoslovne knjige, dal Bog, da so se mladi ljudje tudi kaj

nacefili iz njih! Bolelo me je pa eno: kako malo spoštovanja imajo nekateri do knjige. Vzel je ta, oni kako veliko in dragoceno knjigo n. pr. Čadeževo „Življenje govori", legel z njo na slamo in jo – sicer res neozano – brez usmiljenja zapognil, da jo je laže držal v eni roki. Morda sodim prestrogo, a meni se zdi to barbarizem, zlasti s tujo knjigo. Tak bralec ali ne ve, koliko denarja je v knjigah, morebiti še sam nikoli nobene ne kupi, ali ne sluti, da je knjiga [illegible] dolgega in težkega duševnega dela, žrtev pisateljeve moči, kos človeškega življenja. Zato jo je treba imeti v časti!

„Vsi naši pogovori so se začenjali pri tem in se vračali k temu: „Kdaj nas bodo zaslišali, kdaj nas izpustili?" Mislili in upali smo, da bo to dvoje gotovo v zvezi: zaslišanje bo dokazalo, da smo nedolžni, torej gremo domov! Bili smo pač naivni otroci, bolje: Nemce smo še premalo poznali. Nekateri so bili trdno prepričani, da gremo prvega maja domov. Pa je minil, in smo bili drugega prav težko za zaklenjenimi vrati bolj kot prvega. Takoj smo se pogovorili, da bomo imeli vsako leto prvega maja posten dan. Pozneje sem pa vendar premišljal: „Niso vredni Nemci, da bi se zaradi njih postil, rajši se ob kakem cerkvenem postu."

Zasliševali so pa zelo počasi, kak dan enega ali eno, kak dan vobče ne. Vsak dan smo nestrpno pričakovali, kdaj se pripelje iz mesta avto s častniki, ki so zasliševali. Čudno se nam je seveda zdelo, da še nobenega, čeprav je bil že zaslišan, niso izpustili.

Pa se je nepričakovano izpremenilo: nas delovnike so začeli naglo zasliševati, po štiri na dan – pozneje smo šele spoznali, zakaj: določeni smo bili za Maribor, v vojašnico!

Krožno pot 39

Midva z g. kaplanom Klemencom sva bila skupno zaslišana. Ni bilo nič hudega. G. poročnik, ki me je poklical, je vprašal, ko sva stopila iz župnišča: „Saj ste vi pesnik, ne?" – „Sem, da." – Pa me je prijel krog pasu in sva šla lepo po prijateljsko v pisarno v kaplaniji.

Tam sta nam gospoda, ki sta naju zasliševala, najprej ponudila cigarete. G. Klemenc je vzel, jaz hvaležno odklonil, ne kadim. Poročnik, ki je mene zasliševal – nadporočnik je bil bolj redkobeseden – je bil zlasti z g. Klemencom izredno prijazen. Zdelo se mi je iz vsega govorjenja, da bi ga – bil je lep fant – bili radi pridobili za kako civilno službo. Morebiti so računali, da bi tako dal slovo duhovništvu in Cerkvi; a so se temeljito uračunali: ko to pišem, je gospod na neki župniji v bližini Trsta, od koder mi je še pred nedavnim poslal po nekem posredniku v Ljubljani lepo pismo.

Mene je g. poročnik med drugim vprašal, kaj vse sem pisal. Ko mu je g. Klemenc pohvalil moje mladinske spise, mu je to posebno ugajalo. Mislil sem si, če ni kje morda sam civilen učitelj. Me je tudi nekoliko olebel, a dobrohotno: „Ali ste pisali tudi zaljubljene pesmi? Saj zaljubljeni ste tedaj bili?" – „Bil, bil. A večinoma tako, da dekleta za to niti vedela niso." Pa so se smejali.

Vpisal je zapisnik, da sem rojen na Spodnjem Štajerskem in zato želim na Štajerskem ostati. Ob ta odstavek sem postal pozoren: slišalo se je namreč, da nas nameravajo poslati med Nemce na Zgornje Štajersko, tamošnje nemške delovnike med naše ljudstvo. Da se ne bi dozdevalo, kakor da sem namenoma kaj zamolčal, sem še pripomnil, da sem bil mnogo let pristojen na

Koroško in sem po ponesrečenem plebiscitu oziral za Jugoslavijo; če bi morda še to dejala v zapisnik. Pomislil je nekoliko pa dejal: „Le pustimo. Bolje bo za vas, kakor sem jaz napisal."

Pozneje sem večkrat premišljeval: „Ali je bilo že tedaj določeno, da nas bodo izselili, in je gospodu bilo to znano? Ali so šele razmišljali, kaj naj z nami store?"

Uganka mi je danes..

X.

Hrana je bila še prav primerna. Ne sicer preobilna, en krožnik opoldne, en krožnik zvečer, za malo pezdirja kruh. Za mlade ljudi je bilo nekoliko malo, posebno ko nekaj dni kruha ni redno bilo. Smo pa plačevali zanjo, vsaj kateri so mogli, deset dinarjev dnevno. Nekaterim nam je po kratkih desetih dneh zmanjkalo in smo si od drugih izposojevali. ~~Iz dobrote sta~~ Sicer bi dobivali pač ~~bolj~~ kaznilnično hrano. Kuhali sta nam iz dobrote ~~gospodični~~ učiteljici gospodična Rogina in gospa Iglarjeva, ki sta s pomočjo g. šolskega upravitelja Kavčiča ~~Adolfa~~ v mestu in v Šmartnem tudi za nas nabirali, in so razni trgovci zlasti še gospa Hacova v Šmartnem, njena sina sta bila tudi zaprta, velikodušno prispevali, da sta nam lažje in bolje postregli. Ko sem v soboto zvečer zopet prišel s svojim krožnikom, je gdč. Roginova kar ostrmela in vzkliknila: „Oh!" Govoriti seveda nisem smel z njo, le tiho sem si mislil: „Da, da, sem tudi tukaj!"

Resnično občudoval sem tri Macedonce, muslimane, očeta, sina in nečaka. Prodajali so v Slovenj Gradcu sladoled, pa so jih tudi zaprli. Ti niso jedli ničesar, o čemer so vsaj malo sumili, da bi bila svinjska mast zraven. Kolikrat so jim prigovarjali vsi v sobi, naj jedo, ~~kaj~~ ni zabeljeno s svinjskim, gestapovci so bričali nanje in jih zmerjali, a oni so mirno molčali, zadovoljili se

s takim kruhom, če so ga imeli, a bo ga ni bilo, so tudi mirno in molče potrpeli. Da bi mi tako izpolnjevali zapovedi naše vere!

Od začetka smo bili duhovniki pomešani z laiki. Čez nekaj časa so nas vse spravili v veliki sobi za posle v pritličju, z okni na cerkev in cesto. Težko sem se ločil od laikov, ki so mi bili res vsi dobri. Še jih rad spominjam.

Stražniki, sami mladiči, so bili strašno pusti. Rekel je nekaj kateri, naj okna proti cesti odpremo, čez nekaj trenutkov je prišel drug in je kričal, zakaj jih imamo odprta. Ko je nekemu šoštanjski mestni g. župnik Gril dostojno in mirno omenil, da nam je malo prej njegov tovariš dovolil, naj jih odpremo, je moral debeli dve uri tolči kamenje na cesti ob cerkvi, takoj zraven cerkve pa imajo njegovi sorodniki gostilno, ki ga pri tem ne pa lahkem delu menda niso gledali s posebnim zadoščenjem in veseljem.

Silno hudo mi je bilo neko jutro. Fantje so šli v šolo, prišel je bil že nemški učitelj. Nekaj dni šele so imeli pouk, pa sem videl skozi okno, kako so pred stražnikom dvignili roko in pozdravili: „Heil Hitler." „Tako naglo so jih predelali!" mi je boleče zarezalo v srce.

Hrepenenje po prostosti in domu je bilo briž z vsakim dnem močnejše. Stal je zdaj ta zdaj oni zamišljen v bližini okna, strmel ven, proti mestu, Stari mestni trg, gor na gore; o domu je sanjaril, po svobodi hrepenel. Najbolj menda župnik Tone Oblak iz najvišje, zato najsvobodnejše župnije, iz Razbora. Zdelo se mi je, da je vsak dan nekoliko shujšal.

Ker smo si bili nekateri z Nemci v Slovenj Gradcu zelo dobri, smo nekaj časa upali, da bodo kaj za nas storili. Nekega dne me je zaslišal - so vedno in vedno ostali za domačijem - g. Lobe, eden nemških voditeljev v mestu, če bi „Bralno društvo" imelo vendar kaj premoženja. Pa je rekel zvečer g. Simone Hotnikec, ki je moral delati pri „Kmetski posojilnici" v mestu račune in je pri Lobejevih stanoval: „Močno" se mi je danes tako zasmilil." A storili niso nič ali vsaj dosegli nič, morda bolje tako.

Ko smo toliko uživali, kdaj bomo šli, nazadnje res smo. A ne domov, dalje — v Maribor.

Druga postaja: Meljska vojašnica v Mariboru

I.

V petek, 10. maja, vstopi proti petini zjutraj – po božjem času proti štirim, vstajali smo sicer ob šestih, pravilno ob petih – stražnik in pravi: „Takoj pospravite ~~svo~~je stvari!" – „Domov gremo!" so se razveselili nekateri. Drugi, pač velika večina, smo se umivali in si zlagali tisto malo perila, kar smo ga imeli, z bolj dvomečimi obrazi in čustvi: saj bi nas domov poslali lahko podnevi, ne ob tako zgodnji uri.

Ko smo proti polšestim stopili iz zapornice, smo zagledali velik, črn vojaški avto. Tedaj je splahnelo upanje tudi najbolj gorečim in prepričanim.

Stlačili smo prtljago in sebe v avto, bilo nas je menda šestnajst. ~~nekaj nad dvajset.~~ Jaz sem vstopil zadnji. Vse je bilo že zasedeno, in je bil župnik Adamič iz Št. Janža na Vinski gori pri Velenju tako dober, da mi je dovolil sesti njemu na kolena; tako sem sedel, tudi od Dravograda naprej, ves sključen, ker je bila streha nizka – res ne prijetno zame, še manj za g. Adamiča, ki me je gotovo precej čutil.

Spustili so na vseh straneh usnjene plahte, jih skrbno privezali, da ne bi videli mi ven, ljudje ne nas.

„Kam?" – Najprej smo ugibali: „Morda v Slovenj Gradec." Ni se mi zdelo prav verjetno, da bi nas za tako kratko pot tako skrbno zavarovali in pred svetom zaprli. Smo med potjo zavese vendar ~~te~~ toliko odrinili, da smo videli, kako se peljemo skozi mesto in proti Dravogradu

Na Meži, železniški postaji pri Dravogradu, smo morali izstopiti, iti peš čez zasilni dravski most. Avto je počasi vozil za nami. Zdaj nas je težilo vprašanje: „Kam? V Celovec ali Maribor?" Jaz vraj sem se bolj bal Celovca, morda bi se tam srečal s kom, ki mi ne bi bil prijatelj, še iz prejšnjih časov. Oddahnil sem si, ko smo zavili navzdol, proti Mariboru, dasi seveda tudi tja nisem bil več tako hrepenel, saj sem še v mirnih časih prišel le redko kdaj v Maribor.

Naša učiteljica gč. Kovač mi je pravila, ko se je vrnila od staršev v Mariboru, da so tam pozaprli skoraj že vso duhovščino, tudi kanonike, odvetnike, zdravnike, profesorje in drugo inteligenco. Tako smo pričakovali, če nas bodo pustili v Mariboru in ne gre naša pot še dalje, preizkusiti isto družbo. A smo se vendar silno začudili, ko so nas pripeljali na dvorišče meljske vojašnice in so nas povedli v njo: vsi hodniki polni! Jetniki so pravkar čakali na zajtrk, bilo jih je menda nad enajst sto, moški in ženske — „te bodo Nemcem najbolj nevarne!" sem z grenkostjo mislil — stari in mladi, tudi kar negodni fantiči. Ko sem jih gledal, sem si govoril, kar sem si ponavljal pozneje vsak dan: „Ali ni to blaznost? Toliko ljudi postaja tu brez dela, in vendar kričijo, kako mora vse delati, delati z vsemi močmi! In toliko jih tu prehranjajo, ki bi imeli doma dela in jela dovolj!" Sicer so pobrali dovolj milijonov, da so nam že lahko dajali tisto priskutno jetniško hrano. A to je bil pač novi, nemški red!

Namesto tega, da bi nam dali zajtrk, so nas gnali v pisarno; treba nas je bilo spet popisati, dasiprav so nas v Šmartnem že nekaj krati. V pisarenju so pa Nemci res veliki! Mnogokje je to nemška temeljitost. Priznavam jim jo, a reda, ki o njem toliko govore, ne. Sem videl preveč nereda in brezglavosti.

Poveljnik v vojašnici, seveda pod g. majorjem, je bil neki g. Rozman, prej oskrbnik mariborske uradniške nabavljalne zadruge. V pisarni smo morali oddati nože, britve in podobno. Imel sem lep ameriški brivski strojček, še od leta 1907. Pokazal sem ga in vprašal, če moram tudi oddati. Pa pravi g. Rozman: „To lahko obdržite." Nekateri ga niso marali. Meni ni storil hudega, le to dobro. Pozneje je v Rajhenburgu, prav ko smo prišli mi tja, ko je ravnal z jetniki tako neusmiljeno, da je bilo celo tamošnjim višjim preveč in je moral na fronto.

Ker so bile sobe že precej polne, so nas ločili. Polovica nas je prišla v sobo št. 57 v prvem nadstropju, kjer nas je bilo zdaj menda tri in trideset. Tam smo našli že g. kaplana Mihelča iz Slovenske Bistrice in g. Carla Živortnika, profesorja na učiteljišču v Mariboru. Tega so izmed duhovnikov

prijeli prvega, je v noči na velikonočni ponedeljek. Je znamenit pridigar, bil navadno govoril pri večjih slovesnostih v Mariboru in je morda povedal kakšno resnico, ki nekaterim ni bila všeč; mogoče se je zameril komu prej v šoli, ker profesor pač ne more vsega hvaliti, ne vsakega gladiti in božati, če ne zasluži. Ko so ga vso tisto noč res nečloveško trpinčili; sreča, da je telesno močan in zdrav, sicer teh sadističnih strahot ne bi prenesel. A živčno je bil nekaj časa često uničen. Ko smo vstopili, je stal prav v zadnjem kotu sobe, često sam. Mu je neki gestapovec, pač še s človeškim srcem, svetoval: „Skrite se, kolikor je mogoče, da vas bodo manj videli!“

G. Mikolič me je takoj povabil na prostor tik sebe. Do tedaj je bilo to mesto bivšega mestnega župana g. dr Lipolda, ki je prav tedaj odšel v bolniško sobo in sva se samo mimogrede pozdravila – prvič sem videl tedaj gospoda. Na drugi strani je stanoval bivši kavarnar v „Astoriji“ ob dravskem mostu g. Strehar zelo simpatičen in dober gospod, a tako bolan za protinom, da ni mogel niti vstati in mu je neki drug gospod prinašal hrano. Smilil se mi je smilil in sem se vpraševal: „Kako bi vendar tako bolan gospod mogel biti Nemcem nevaren?“ Sicer pa nevaren ni bil nobeden izmed nas, a Slovenci smo bili, in te so hoteli uničiti. Ker nisem imel nikakega jedilnega orodja, mi je takoj ponudil svojo kovinsko žlico, neki drugi gospod mi je dal lonček, da sem si mogel opoldne iti po kosilo. Žlico sem g. vrnil, lončka ne, ker gospoda, ki mi ga je posodil, poznal nisem, tudi

iz sobe v sobo hoditi nismo smeli, da bi ga bil, predno smo se iz Maribora odpeljali, poiskal. Sem ga potem v Rajhenburgu tudi še zelo potreboval. Vzel sem ga s seboj na Hrvatsko, a je ostal v Sarajevu. Škoda! Bi ga imel za spomin, drag spomin na dobra srca v nelepih časih. Gospoda, ki mi ga je posodil, pa prosim, naj ne zameri, ker ga ni dobil nazaj.

Krušno pot 45

Razveselil sem se, če smem v teh razmerah govoriti o veselju, ko sem zagledal dobrega starega znanca g. podobarja Ivana Sojča, ki nam je tudi za Sele naredil zelo lep oltar. Ljubeznivo nas je pozdravil, ter nam razdelil svoj delež kruha, ker tisti dan zajtrka nikjer imeli nismo. In mi je tiho dejal: „Snemite rajši kolar. So v sobi nekateri, ki ga težko gledajo." Sem se sicer začudil, ker bi od Slovencev in ko smo vendar bili vsi v isti obsodbi", da govorim s svetopisemskimi besedami, ne bil pričakoval, da bi se mogel kateri ob kolarju zgledovati in spotikati. A sem vendar storil tako, kot tudi ~~[illegible]~~ vsi tovariši.

II.

Življenje v sobi je bilo razgibano, seveda pri taki množici često nerodno. Vsi v sobi so se tiste dni, kar smo bivali z njimi, vedli proti nam povsem lepo. Posebno dvainosemdesetletni g. morna- riški zdravnik g. Dr   je bil zelo prijazen z menoj. Čudil sem se, kako so zaprli tako priletnega gospoda. So ga menda čez malo časa izpustili, kar je bilo edino pametno. Zelo ljubezniv tudi [illegible] sobe, g. Kessler, svak pesnika g. Otona Župančiča, višji železniški uradnik. Imel je službo res ne zavidanja vredno. Vsak dan je po večkrat vodil z nami, kako naj stojimo, kadar pride da pregledovat stražnik, ki je bil doma morda kak hlapec, a je tu igral mogočnega gospoda. Ko je prišel, ~~[illegible]~~

smo stali kakor sveče, nihče niti dihnil ni. G. Kesler je z gromečim glasom poročal, koliko nas je vseh v sobi, ali je kdo odšel na delo, ali je kateri bolan. Ko je stražnik šel po sobi, nas malo pregledal, nekateri bolj, drugi manj vračno, kak drug nas je kar povprek oštel, da ne stojimo dovolj po vojaško, eden je pa pri vsakem obisku g. Keslerja naravnost mučil in z njim nas vse, ker nas je vse bolelo. G. Kesler je poročal glasno, kar je mogel, stražnik pa se je porogljivo drl: „Höre nichts – nič ne slišim!" G. Kesler še glasneje, tri, štirikrat, da je bil ves zaripel v obraz. Naposled se je zazdelo menda stražniku samemu že prebedasto in se je zadovoljil.

Bili so tu še Prusi, Bavarci in Dunajčani, ki so prišli pa z njimi, so bili prijaznejši, vsaj kričali niso tako neznosno, naravnost divjaško ali živalsko. Prusi so kar uživali, če so mogli mučiti. Tako so nekateri zahtevali, da moramo, če gremo po hodniku, vedno bežati; in če nisi, si lahko zelo neprijetno začutil v rebra puškino kopito. Drugi so zapovedali, da moramo na stranišče iti samo v konvojih, po dvoje in troje ali pet in pet. Nekega večera me eden dobi na hodniku pri vodovodu in me nekaj vpraša. Odgovorim mu in še prijazno prikimam nepričakovano. Pa zakriči, kakor bi bil hujše glel kot tiste ~~vojašnice~~ vojašnice stene: „Was nicken Sie mit dem Kopf? Das ist bei uns in Deutschland nicht Brauch. Wir werden Sie schon nach Ordnung lehren." – „Kaj pa pokimavate? To pri nas v Nemčiji ni navada. Vas bomo že še reda naučili!" – Seveda – še nemški red! Koliko so ti Nemci to besedo zlorabili in jo še zlorabijo! Res, preveč reda trdijo, doma nisem imel, ga v tistem tesnem stanovanju ob obilici knjig ~~niti~~ skoraj imeti nisem mogel. Ležale so knjige, papirji, uradni in zasebni, dovršeni zapiski, na pisalni mizi in še na mizi sredi

sobe, da sem lahko segel zdaj po tem, zdaj po onem. Služkinja mi tega urejevati ni smela, saj potem takega kovčka papirja še bolj najti nisem mogel. V St. Danijelu mi je menda leta 1902 ali 1903 zmanjkal začetek črtice „Človek, ki stoji ob grobovih in plaka"; mislim pa, da sem imel tiste strani na oknu, in mi jih je veter odnesel ter je bila stara beharica pri tem nedolžna. Seve pa, kako težko sem to v drugo pisal! Mogoče, da so se gestapovci, ko so prišli plenit moje knjige, zgledovali ob tem „lepem redu." A lepši je vendar kaos njihov, ne samo zunanji, divjost in barbarsko uničevanje, bolj mislim notranjega, njihovo duševnost. Za tega jih resnično ne zavidam.

Drugi večer so si izmislili kake potegavščine. ~~Tako~~ je prišel stražnik ter drugi dan in je zaklical ~~[illegible]~~: „Dva župnika naj izstopita!" Vsi smo mislili, da bo treba iti kam na delo, in ni nobeden izstopil. „Ali bo?" je grozeče vprašal. Da ne bi bilo hujšega, sem se jaz preril naprej in menda g. Klemenc. Mani so iz vrste pošepetavali: „Vi ne bodite." In je stražnik sam z roko odmahnil in določil: „Kak mlajši!" Izstopil je g. Weingerl, mlad še. Odvedel je je iz sobe. Čez dalje časa ju je prignal nazaj. In sta nam povedala, kaj je bilo. Šel je z njima v sosedno sobo, kjer so bili štirje češki trgovci, med njimi g. Jagodič in jima je rekel: „So, jetzt halten Sie diesen Christenlehre" — „Zdaj pa učita te krščanski nauk!" Najbolj potreben bi ga pa bil morda on, če bi se ga namreč kaj prijelo!

Vse to bi še ne bilo tako hudo, bolj nobena zabava, a bili so tudi hudi in žalostni dogodki. Zlasti prve dni, ko so si hoteli nekateri ohladiti svojo mržnjo do duhovnikov. G. profesorja Živortnika sem že omenjal. G. profesorja Pavla Žofošnika, mladega in odličnega gospoda, je gestapovec vprašal: „Kaj ste?" — „Profesor." — „Ne," je zakričal

stražnik, „ein Pfaff." Vprašal ga je spet, gospod mu odgovoril spet: „Profesor." On spet: „Ne, ein Pfaff!" In ga je suval in tepel, da je g. profesor, že ves izmučen, rekel, kakor je on želel.

Približno enako se je godilo g. dekanu Ozimiču iz Laporja pri Pragerskem, že starejšemu gospodu, vzornemu in vsestranskemu duhovniku. Ko ga je vprašal, kaj je, je po pravici in ponižno odgovoril: „Župnik in dekan." – „Ne, ein Saupfaff!" Pa ga je suval in pretepal, da je rekel za njim: „Ein Saupfaff!"

G. pater Janez Koledník, brat g. dr. Ferdinanda Kolednika, ki prevaja slovenske pisatelje v francoščino, mlad in zlat gospod, prior trapistov v Rajhenburgu, se je pripeljal v Maribor k gospodu knezoškofu zaradi posvetitve prenovljene kapelice na samostanskem pokopališču v Rajhenburgu; obenem je nameraval obiskati v Mariboru stanujočo mater. Ko so ga videli iti po ulici v meniški obleki, so ga kratkomalo zaprli. In so morali on, g. dekan Ozimič in g. župnik Sinko od Sv. Lenarta v Slovenskih goricah kleče hoditi po kamnitih stopnicah v vojašnici. Potem še počepati in vstajati, naglo in dolgo, da je g. p. prior omedlel. Ko g. Sinko, že bolj v letih in precej močan, zato nekoliko počasnejši, ni šel dovolj naglo dol po stopnicah, ga je stražnik s bajonetom sunil, da se je kotalil po njih in je pozneje sam priznal: „Dva angela varuha, ne samo eden, sta me tedaj varovala, sicer bi se bil ubil." Ranjeno je imel nogo še čez mesec, ko smo bivali že v Slavonski Požegi. In mu je zdravnik rekel, da je pravi čudež, ker se mu rane v Rajhenburgu, kjer smo ležali na slami nad konjskim hlevom, niso zastrupile.

„Ako človek izgubi kormilo vere ali vsaj nekake srčne plemenitosti, postane žival ali hujši kakor žival!" sem si mislil pri naštetenih dogodkih, zlasti o prvih dneh jetništva v Mariboru.

Tako, ko je stražnik določil same duhovnike, da naj izpraznijo greznico ob straniščih. Vzel je tedi gg. kanonike, ki so jih že poprej ponižavali s tem, da so morali skozi mesto voziti voz vojaške kuhinje, v katerem so prevažali jetnikom v vojaško hrano. Zmanjkalo je pa pri snaženju vedric, motik in lopat. Pa jih je prisilil, da so morali grabiti človeško blato kar z rokami. Dan na vrh smo morali drugi greznico zameti. Spet ni bilo dovolj orodja. Dobil sem sicer nekaj, kar je bilo lopati z zelo kratkim ročajem nekoliko podobno, pa sem dal ubojnemu gospodu, ker sem resal, da bom našel kaj boljšega. Pa sem se hudo ukanil! Tako sem moral grabiti tisto črno strašno ne preveč dišečo prst z rokami, seveda prenaglil se pri tem delu nisem. Tik mene je na eni strani g. p. prior z nekim klinčkom drezal v prst, na drugi zajemal g. župnik Adamič z golimi rokami kakor jaz. Bili smo tesno ob zidu, torej precej skriti. Glavno je bilo, da smo bili sklonjeni in se vsaj gibali, kakor bi z vnemo delali. Kar se g. Adamič na nesrečo vzravna, na nesrečo, se nekoliko naokrog ozre in se menda nekoliko nasmehne temu našemu bolj neuavadnemu početju. Kar mu stražnik zakriči: „Ti, sem pridi!"

Gnal ga je v kot ob stranišču, in je moral tam poklekniti ter klečati, da smo mu dodelali, kako vso.

Pozneje se je govorilo, da je bil stražnik za to divjaštvo kaznovan. Če res, ne vem. Bilo bi pa razveseljivo znamenje, da so nekateri višji imeli vendar še nekaj čuta za pravico.

Dostikrat sem v teh časih mislil na Silvija Pellica in druge italijanske karbonarje za časa avstrijske oblasti v Italiji. Bili so zarotniki in veleizdajalci, a se jim je v ječah v Italiji in na Spielbergu godilo neprimerno bolje kot nam. Bila je pač še Avstrija, ne novi red!

In mi smo bili duhovniki, priljubljena tarča za vse sovraštvo in uničenje...

IV.

Silno so trpeli oo. frančiškani. Že ko so prišli ponje, so se odigravali prizori kakor nekdaj v Mehiki ali Španiji. Kaj naj rečemo o tem, da je gestapovec, ko je zagledal v celici razpelo, ga pograbil in udaril z njim mladega redovnika po glavi, da se je križ zdrobil, ubogi redovnik je pa bil v temenu ves krvav? Mislim, da takega početja ne more zagovarjati najhujši nasprotnik vere in samostanov.

V vojašnici je bilo zanje silno hudo zlasti v početku, ko še niso imeli civilne obleke in so bili še v redovniški noši. Prišili so jim na obleko listič s sramotilnim napisom: „Pfaff." Tako poniževanje vsake, vsem kulture! Kaj niso skrivali in tajili, kaj so, sama obleka je že dovolj jasno kazala, čemu jih je še tako sramotiti? Tudi v sobah prijazno ~~postopali~~ ravnali z njimi, žalostno pesem bi znal o tem zapeti blagi p. Dominik.

Hudo je bilo tudi, da so morali, kakor tudi drugi duhovniki, hodit razdirat pravoslavno cerkev. In so jih pri tem delu slikali ter baje poslali te podobe v Belgrad, češ: „Poglejte, kako katoliški duhovniki rušijo vaše cerkve!" Po moji sodbi, seveda ne merodajni, ni bilo ne pametno in ne plemenito, da so zidali pravoslavno cerkev v izključno katoliškem Mariboru tik frančiškanske cerkve. Ko naj je to zbolelo, bilo je nebratsko izzivanje. Ako bomo imeli še Jugoslavijo, naj bratje

Ko so pozneje prišli [illegible] samostan preiskovat, so [illegible] in [illegible] pod habit [illegible] mlad p. [illegible] in ga je našel [illegible] pod habit. [illegible] gestapovec je pa to opazil, mu razpelo iztrgal [illegible] ga udaril z njim po glavi, da se je križ raztrščil, mladi p. je pa bil [illegible] ali so delali v Španiji [illegible] zakaj ne [illegible].

Ksaver Meško:

Mlinar.

Ozka gorska soteska, ki se vij

Srbi, ako nam res hočejo biti nekaki bratje, tako izgi-vanja za božjo voljo opustijo! Sicer ne bo nikoli miru in ljubezni med nami!

Gotovo ni bilo nikako veselje za slovenske redovnike in druge duhovnike, da so morali to cerkev podirati. A pač – novi red! Kaj hudega bo še naredil!

Duševno trpeli so oo. frančiškani pač tudi, ~~so morali~~ zlasti g. o. gvardijan Gabrijel Planinšek, ki je tako vestno skrbel za hišo, ko so morali hoditi v laški samostan podirat stene celic in uničevat jim tako dragi dom. Trpeli so molče, pač v upanju, da se bodo ~~še~~ kdaj vrnili v svoj dom in ga spet uredili. So se taka preganjanja že v vseh časih in v vsaki deželi končala z zmago sv. Cerkve, z zmago pravice...

V.

Ko so prihajali po nas, se je raznim godilo različno. Nekatere so odvedli čisto lepo, z drugimi so bili surovi. Kakšni so pač po katerega prišli, ker so povsod dobri in slabi, ne pri nas in ne pri Nemcih sami hudobni in ne sami angeli. In kakor se je ~~pač~~ kateri vedel proti njim. G. bogoslovskega profesorja dr. Jeharta, ki ima na Pohorju svojo vilo in je šel iz Ruš prav tja gor, so zajeli na poti in mu menda eno rebro zlomili, eno pa nalomili. Mogoče se mu je zdelo čudno, da bi moral v zapor, brez krivde, kakor so vsi drugi, in se jim je ustavljal, kar ni bilo modro, ko je pa bilo jasno, da se ubraniti nobeden ne moremo. G. dekanu Fr. Gomilšaku od Sv. Benedikta v Slovenskih goricah, ki je bil zaprt šele 29. julija, pravijo, da sta gestapovca na poti v nekem gozdu velela iz avta izstopiti in sta

[margin: čez [illegible]]

[margin: Rebra so zlomili tudi g. kaplanu Lulu od Sv. Miklavža pri Ormožu. Vrgli so ga ~~[illegible]~~ iz [illegible] ~~[illegible]~~ na cesto tolkli..]

mu grozila, da ga bosta ustrelila, a sta mu izbila [illegible] in ga samo pošteno pretepla, da je imel še čez nekaj dni zatekla lica. Hudo so trpeli duhovniki, ki so jih imeli zaprte v Ptuju. Ponoči so jih zapeljali na Hrvatsko, jim v samoti na polju zapovedali izstopiti in so regljali s puškami, kakor bi jih nameravali postreliti. Pa so jih tam na polju pustili, v noči, v neznanem kraju.

Ubili slovenskega duhovnika nobenega niso, kar jim moramo vsekakor zapisati v dobro. Saj vzroka res niso imeli.

V Mariboru smo bili ~~[illegible]~~ skupaj z laiki, samski duhovniki ~~iz Šmartnega, samo kak teden~~. Pa so nas vse spravili v dve sobi v pritličju, v dveh so pa tam že bili, v eni frančiškani. V nadstropju smo spali na slami. Tega pa tu ni bilo. Drugi dan smo pa kar prosili, naj ostanemo brez nje. Je bilo manj prahu in laže smo sobo snažili. Prve noči se je spalo na golih tleh res malo bolj neprijetno, zlasti če smo imeli samo odejo, nič pod se. Jaz sem koc, ki so mi ga neznani dobrotniki poslali iz Slovenj Gradca v Šmartno, posodil g. dr. Tekavcu, ki ničesar ni imel in bil še bolehen. A človek se kmalu vsemu privadi, tudi spanju na golih tleh. Ležati ni najhujše na svetu; hujše so duševne muke.

Pri tako množici, saj nas je bilo v sobi ~~[illegible]~~, devet in štirideset, ko so prišli še g. župnika Krena iz [illegible], je bilo treba seveda vestno skrbeti za snago, kar so sicer, to pravico, zahtevali tudi stražniki. En dan smo sobo samo pometli in s capami pral po tleh in na oknih skrbno pobrisali, drugi dan smo sobo poribali. Delati bi morali to vsi pa zvesti. Ali so se žrtvovali in so vsak dan ribali trije mlajši gospodje, drugi smo jim samo vodo prinašali. Tako je nastal v sobi pregovor: „Gospodje pater Laura, kaplan Orešnik, jezuitski brat Vatovec za vse delajo, g. pater Tome za vse moli". Snažiti in ribati smo morali ob določenih

duh, vsak dan druga soba, tudi tiste široke hodnike in stranišča. Tako sem menda prav svetotrojiško nedeljo, ko bi naj doma maševal in pridigal, bil na delu pri straniščih. Pač so bili drugi gospodje tako obzirni, da so umivali, jaz sem samo vodo nosil.

Snažili smo sobo in urejevali svoje reči kar najskrbneje, a je še tak žolčav Prus grdo kričal. Posebno eden je bil ves divji, če je videl ali je vraj hotel videti, da mali kaka odeja, ki smo je imeli zvite ob steni, za kak prst dalje ven kakor sosedova. Zdelo se mu je pač imenitno in lepo, če je mogel kričati. Bog z njim in njegovo kričaško ljubeznijo.

Grda nadlega so bile stenice, ki jih pač nobeden ni bil vajen. Nekateri so bili njih posebni ljubljenci in so zvečer, ko so legli, kar planile nanje. Bila je prava dobrota, da smo se morali čez nekaj dni preseliti v oddelek na drugi strani dvorišča, in so to golazen nadtem temeljito uničili, kar bi bilo morala storiti pač že Jugoslavija. Pres smo dobili duhovniki tam najslabši prostor, v skladišču, tla cementna, mokra vsak dan vsaj dvakrat, ko smo jih umivali. Imeli smo pa nekake pogrede, nismo ležali na golih tleh. Zdravo seveda ni bilo, a tudi v tisti gnezobi v prejšnji sobi ne — vsem se nam je gnusilo.

V nič prijetnem spominu nimamo tiste nedelje, ki smo jo tam preživeli. Ko so se umivali, so menda nekateri pri vodovodu nekoliko škropili. Pa stražnik zdivja in smo morali vsi na dvorišče ter tam letati, da je mestni župnik slovenjgraški omedlel. Imel je napad že v Šmartnem. Prišel sem nekega večera v nadstropje in videl na klopi na hodniku sedeti g. župnika in g. dr. Šajeta, zdravnika iz Velenja. „Kaj le ta imata?“ sem si mislil, vprašal seveda ne, ker z jetniki iz drugih sob nismo smeli govoriti. Drugi dan smo izvedeli, da je imel g. župnik hud napad in so ga odpeljali v slovenjgraško bolnišnico. [illegible]

Iz velike naše sobe se je tako lepo videla Marijina cerkev na Vrbcu ~~nad Dravo, podružnica št.~~ proti Sv. Petru. Gledal sem jo in loteval se me je večkrat bolno hrepenenje po domači cerkvici. S kako pravico nas drže tukaj, doma pa vse zapuščeno! S pravico močnejšega, s pravico pesti, s katero so se odlikovali že njihovi davni pradedi, roparski vitezi.

Poslušal sem ~~večkrat~~ dan na dan napeto in hrepeneče, če bi zaslišal iz mestnih cerkva zvonjenje. Nisem ga nikoli. Le ob poznejših jutrih je nekje pozvanjalo, ~~v~~ menda v nekem ženskem samostanu. Tanki, skoraj tožeči glasovi majhnega zvona — kakor bi hotelo zvon jokal, ali bi jokale z njegovimi ~~glasovi~~ sploh redovnice in vsi naš trpeči narod.

In ~~gledal~~ gledal sem, od daleč seveda, kakor nismo smeli, nisem v zapor,

[illegible]

duch, vsak dan druga soba, tudi tiste široke hodnike in stranišča. Tako sem ~~[illegible]~~ prav ~~[illegible]~~ nedeljo po

na ulico. Čudno, zunaj hodijo prosti ljudje, delavci hitijo v Hutterjeve tovarne, otroci v šolo ali Bog ve, kam. Mi pa zaprti za temi zidovi? „Zakaj? Zakaj?“ kakor zastrupljen vedno vrta v glavi. Ob vogalu ulice stoji na lesenem odru vojak s strojnico; a ne samo mi, tu za zidovi, tudi nikče tistih, ki hodijo zunaj mimo, ne misli nič hudega, ne namerava nič hudega – in vendar – vendar –

Pravljica, grda pravljica! Pravljica nasilja zoper telesa in duha...

VI.

Načelnik naše sobe št. 22 je bil g. ~~Fr.~~ Anton Rakl, župnik iz naše obmejne postojanke, iz Št. Ilja nad Mariborom, v prejšnji svetovni vojni avstrijski oficir. Dober gospod, dorasel svoji nalogi, ki je vedno skrbel za red v sobi, a tudi za nas, kolikor je le mogel. Iz mesta nam je prinašal razne majhne potrebščine, živila – milo, dokler ga je bilo še dobiti, krtačice, žveplenke, iskal tudi kak časnik g. pastor Fratnik, ki je bil tudi z nami zaprt, a čez nekaj časa izpuščen. Posebno se še spominjam podlistka o našem Valvazorju, menda v graški „Tagespost“. Pisec trdi, Bog ve, ali iz tako strašne nevednosti ali že očite zlobnosti, da je bilo Kranjsko pred stoletji popolnoma nemško in smo ga mi poslovenili! To je nekako isto, kakor bo sem bral v „Deutsche Zeitung für Kroatien“, da so bili Hrvati že v preteklem stoletju dobro znani in priljubljeni v Ameriki, na primer kroatski misijonar škof Friderich Baraga! Ali je ves svet zblaznel? Ali samo nekatere nemške glave?

G. Rakl je skrbno pazil, da smo bili pripravljeni, kadar je prišlo kako nadzorovanje, in zvečer, kadar je prišel g. Dozman ali kak navaden stražnik, nas za prav vedno dva, / Rakl

še pregledat, če smo vsi v sobi in ni morda kateri ušel, na kar pa niti mislili nismo; le g. trgovec Novak je skočil nekega dne iz nadstropja in se ubil. Čudno ni bilo! Križe in bloji smo spravili tedaj na zadnji konec sobe, mi se pa postavili v pozor dol od vrat. Navadno je bilo pri Jene vse v redu. Seveda kak žoltuež je že se kaj našel. Ko smo nekega večera tako čakali, je eden popotov povedal zelo parečen dovtip o čudno rdečem obrazu nekega tovariša in smo se vsi smejali. Kar vstopita gestapovca. Stali smo kakor sveča, molče in resni. Višji je bil često zadovoljen, a drugi nakazali meni: „Kaj se smejete? Ali vas naj denem v bunker?“ Stal sem v ozadju, držal se resno in se na malo začudil, da mi je videl na obrazu še odsev prejšnjega smeha. Razložiti sem si mogel to edino s tem, da so bili ti ljudje za vohunstvo izšolani kakor lovski psi za lov. – Bunker je bil zapor v kleti; na vlažnem kamenju prebiti vso hladno noč, ne bi bilo ne prijetno ne zdravo. Nekateri so to okusili. Še enkrat sem bil blizu v nevarnosti, da se seznanim z njim. Bili smo že v nadstropju, v sobi št. 52, ker so spodaj obe veliki sobi z deskami često pregradili, da so tam preiskovali družine, ki so jih izseljevali. Moral je vsak posameznik iti med tistimi ograjami, da z vso prtljago, da ni mogel ničesar skriti, ničesar dati kraniti komu drugemu: kakor živino so jih pregnali tam. Čakali smo nekatere večere stražnika dolgo v noč. Tako tudi tisti večer, ko ga ni bilo do desetih; nekla pa se nam je, da po desetih več ne bo več obiskov. Zato sem se šel okrog desetih še na hodnik umivat. A nesreča je nanesla, da je prav tedaj prišel, in je g. Pavel poročal, da smo vsi v sobi. Ko vrača mene na hodniku. Ostro me vpraša, iz katere sobe sem in kaj zunaj hodim. Povem mu, da sem si šel nog umivat. Molče in mračno me je nekaj časa gledal in sem se že sprijaznil z mislijo: Ti boš [illegible]

Zelo olajšano nam je bilo, ko je naslednik g. Rozmana, kot žalosten in miren gestapovec, izročil večerno pregledovanje g. Kozolje, višjemu železniškemu uradniku, ki je bil tak zapit. Ta nam je naznanil, ~~kdaj~~ kadar je bilo pričakovati kakega gestapovca; kadar ne, je prišel on že prej, in smo lahko legli. Bila je dobrota za nas. Križev pot 56

Celo kak vesel trenutek je prišel kdaj, prav kakor v Šekspirovih dramah, kjer pesnika — in ali ni pesnikova beseda odmev življenja? — prime sredi najhujše nesreče, pa ti zagode tako, da se morajo vsi nasmejati, morajo, čeprav jim polzijo solze po licih. Tako je vstopila nekega popoldne tipkarica g. majorja z vihrajočimi lasmi. majorjeva V sobi so se pogovarjali, drugi brali, nekateri ležali na svojih odejah — prav kakor ~~žo~~ morilci v sibirskih katorgah. Za gospodično se ni nihče zmenil. Ta zareže skozi sobo vreščeč glas: „Sehen Sie nicht, dass ich eine Dame bin, und Sie mir Ehrenbezeugung zu erweisen haben?" — Ali ne vidite, da sem dama in bi mi morali čast skazati?" Trenutek molk po vsi sobi — pa bučen smeh, da se še Homerjevi nesmrtniki menda niso smejali bolj bučno in bolj — pomenljivo. Ne besede ni rekla, Bog, da je našla kljuko in izginila. A je še zvenel za njo homerski smeh. Poznali smo take tičke! Pa bi naj planili vsi pokonci in stali pozorno pred njo!

Pozneje smo izvedeli, po kaj je prišla. Iskala je koga, ki bi znal in ji pomagal tipkati. V sosedni sobi št. 21, so nam potem pravili, je spraševala po takem. Pa se je oglasil g. Dr. Tekavc, starejši gospod, že v pokoju. Vpraša ga, kaj je? „Profesor bogoslovja." Pa je kar šla. Iz naše sobe še hitreje...

~~„V bunker bova šla!" kar pravi: „Pojdite v sobo!"~~
~~Zelo dolgočasno nam je bilo zaradi teh večernih~~

VII. Biser v pesku.

Tudi v pesku, celo v blatu se najde kdaj dragocen biser. Tak biser je bil tudi med našimi stražniki, mlad mož, menda triintridesetleten, iz Porurja doma.

Videl sem nekega dne, kako se je okrog nekega stražnika – ni bil gestapovec – zbrala cela gruča tovarišev in so ga tiho in napeto poslušala. Ko je odšel iz sobe, pride k meni g. Štefan Horvat in mi pravi: „Škoda, da nisi tega ~~[illegible]~~ slišal. Govoril je, da bi nam noben jezuitski pater pri duhovnih vajah ne mogel lepše.“ – „Kaj pa vam je takega povedal?“ – „Tolažil nas je in nas vzpodbujal, naj le voljno in junaško prenašamo vse težave in se nič ne bojimo, naj pride, kar že pride.“ Zelo žal mi je bilo, da ga nisem slišal.

Dan ali dva navrh smo bili premeščeni v drugi del vojašnice, ker so v tem mazili. Ko pride tja, vsi duhovniki smo bili tam skupaj, v skladišču pri zemlji, po kosilu spet ta stražnik. Takoj se zgrne okrog njega skoraj vsa soba. In je spet govoril, da smo ga poslušali vsi s solzami v očeh.

„Gospodje, glavo pokoncu! Vedno in povsod! Za vsako dobro stvar je treba trpeti. Vi trpite ne samo zase, temveč tudi za svoj narod. Mislim, da mora biti vaše ljudstvo zelo dobro, ker ima toliko duhovnikov in, kakor vidim, dobre duhovnike. Morebiti bo treba še dolgo trpeti; a kaj bi se mi bali, kaj omahovali, ko smo pa v veri zasidrani!... Nikdar se ne sramujte svoje duhovniške obleke in svojega poklica. Le verjamite mi, da vas mnogi, mnogi zavidajo zanj. Celo zdaj, ko morate vi trpeti, in so oni na svobodi. Vi ste na boljšem, ker trpljenje očiščuje, poplemeniti in rodi vedno dobro.“

Vmes nam je pravil, da je oženjen, ima dva otroka, kako lepo

cerkev imajo doma, kako dobre duhovnike.

„Le pazite, da nikoli ne bi delali svojemu stanu nečasti. Tudi duhovniške obleke brez posebne sile nikdar ne odložite. Bodite ponosni na njo, kakor je pravi oficir ponosen na svojo uniformo in je zlahka ne odloži."

Ves ganjen se je spominjal, kako lepo je bilo ob božičnih praznikih, ki jih je zadnje preživel doma.

„Le lepo mašujte! Glejte, vi opravljate najvišje in najsvetejše opravilo. In verjemite mi, vsaj nekoliko vernega človeka – nevernih v cerkev tako ne gre – zelo neprijetno zadene, če vidi duhovnika, da tako površno, često obstrušitko mašuje ali pride pred oltar v umazani obleki. Saj si lepšega videti ne morete kakor je maša. Naj vam bo res sveta in najsvetejša, ko pa prejemate z rokami in prejemate vase samega Boga... In otroke lepo učite! In za odraščajočo mladino se zavzemajte! Jaz sem bil tako srečen, da sem bil v Kolpingovem društvu in sem imel vzornega duhovnega voditelja."

Moral je biti res mož na svojem mestu, da je fante tako vzgajal. Kako lepo plačilo, ta njih hvaležnost tega moža! In kako deluje še zdaj, v tujem svetu, po besedah in zgledu svojega učenca!

„Bodite vedno in povsod odločni katoličani! Ko sem se jaz potegoval za svojo sedanjo službo, sem odkrito priznal: Veren katoličan sem, če me marate takega, dobro. Ako ne, se bom tudi drugače preživel."

Govoril je mirno, preprosto, a toplo in s prepričanjem, da bi ga poslušal in poslušal. Vmes se je kdaj tako otroško nasmehnil, da ga je bilo veselje gledati.

Srečal je pozneje samo še enkrat. Pravil nam, da je bil v avdienci pri gospodu knezonadškofu, ki z nami in za nas vse trpi...

VIII.

Saj mogoče, da so jo nekateri radi imeli, a meni je vsak dan težila, kakor še v smrtnem, tista vsakodnevna nemška molitev: telovadba. Saj je dobra, koristna in potrebna, priznavam. Toda na dvorišču, odprtem na dve strani, da so ljudje radovedni na cesti postajali in tisto naše otročje poskakovanje gledali, nekateri se morda smejali, drugi nas pomilovali, ne, to pa ni bilo po mojem okusu, kakor je v smrtnem ne. Saj smo bili zraka in gibanja potrebni, toliko nas je bilo skupaj v sobi! A na dvorišču je dvigal včasih veter prah kar v oblakih, prav tik telovadnega prostora so postavili, malo higienično in za naše zdravje škodljivo, stranišče za jugoslovanske vojne ujetnike, ki so imeli zase večji del dvorišča in so bili od nas ločeni za žično ograjo, pa posebno ob vročini, ki se je pričenjala, niso bile blage dišeče vonjave, ki smo jih morali vdihavati.

Zelo lepo je bilo petje, po enkrat, včasih kar po dvakrat na dan, kakor je pač g. major odločil. Velik zbor, kakih osemdeset pevcev, krasni glasovi, spretno vodstvo g. učitelja Šegula iz Celja – vse res lepo, da so oficirji in stražniki hiteli skupaj in kar strmeli. Vendar sem bil tudi ob tem žalosten, mislil sem na „Ujetega ptiča tožbo" in na zasužnjene Izraelce ob babilonskih rekah: „Kako naj pojemo pesmi v ujetništvu...?" Uni so marali, naši so kar morali: razloček med nekdanjim in sedanjim jogunstvom, med starim in novodobnim suženjstvom...

Z domom nekateri, bolj oddaljeni, nismo imeli nikakih zvez. Tako tudi perila nismo dobivali in smo si ga spočetka sami prali. A ko so v mestu kaj izvedeli za nas in kako se nam godi, so nam blage gospe in gospodične

poslale več lepega perila, večkrat tudi jestvine, kar jim naj Bog bogato povrne. Tudi tovariši, posebno mlajši, so res po bratsko delili, kar so dobili od doma ali znancev, tako mestni gospodje Kobošinek, Dr. Schöndorfer, Kordež, ali znanji kakor g. Colel iz Selnice ob Dravi, g. Jakobini iz Šmarja ali moja soseda g. Koklič iz Slovenj Gradca in g. Horvat iz Starega trga. Očetje jezuiti so pa redno delili z menoj svoje kosilo, ki so ga jim pošiljale hvaležne pobožne duše, da mi je bilo večkrat kar težko, ker so si sami pritrgovali. Vseh se hvaležno spominjam.

Skrbeli so tudi iz drugih sob. G.   je vprašal g. župnika Kuršiča, če kaj dobim od doma. Ko mu je povedal, da sem često odrezan od oddaljene domače župnije, mi je takoj prinesel perila, nekaj kruha tudi jedila. V decembru sva se srečala v Beograde, in se gospodu ni godilo dobro. Nisem pa tedaj še sam toliko imel, da bi mu mogel nekdanjo dobroto vsaj malo povrniti, kar mi je bilo zelo hudo. Bog daj, da se mu je medtem že kaj zboljšalo. Večkrat mislim nanj, mislim s hvaležnostjo in ljubeznijo.

Kakor vsi v Šmartnem, smo ugibali in govorili tudi tukaj toliko o tem, kdaj bomo zaslišani in izpuščeni. Zasliševal je major, a ne poveljnik vojašnice, ki je bil menda zobozdravnik. Vsaj njegovo govorjenje bi kazalo na to. Če je prišel kdaj v sobo in vprašal, bil je vsekakor mnogo prijaznejši kot navadni stražniki, vprašal, ali smo vsi zdravi in je kdo kaj potožil, je vprašal, koliko vsaj Prusi je star. In je navadno pripomnil: „To so pač težka leta, ki z njimi pridejo take neprijetnosti. Hudega nič ne bo."

Preiskovalnega majorja sem videl samo enkrat in še tedaj v civilu. Imenovali so ga Röntgen. Pravili so namreč, da človeka pogleda in mu že vidi v glavo in srce. Zastavi mu kaka tri vprašanja, ki odločijo, ali ga izpuste ali pošljejo v jetnišnico na sodišču.

Zanikševal je pa tudi to le malo; kaj tudi bi, saj nikče ni imel nič hudega navesti in smo le želeli, da bi nas pohlical. Duhovnikov je samo bilo tri, štiri, ko smo bili v tistem skladišču, in je imel pisarno tik nas. Same mlade. Popraševal jih je ali po babeni denarje, ali zakaj se ne ženijo, ali o obojem kakor n.pr. ravnatelja marib. borzbe Ljudske posojilnice g. Richterja. Temu je tudi očital, da je gotovo nemškega rodu in se je namenoma izmaličil, kar mu je g. ravnatelj seveda izpodbil. Morebiti so nas iskali, da bo kateri voljan, oženiti se in tako eno vjetniško zamenjati z drugim. Kaj vem!

Sicer pa nikče ni bil varen, da, če ga tudi izpuste, ne bo v kratkem spet tu. G. Hochmüllerja bi sam pa videl, ko smo prišli, prihodnje dni nikjer ni bilo, a čez nekaj časa sem ga že spet videl. Poslali so ga domov, menda zaradi nemškega imena. Ko pride nekdo po olje, pozor ima domačino olja, menda še prav dober znanec. G. Hochmüller pravi, da ne sme dati, je taka uredba. A oni: „Kaj bi to, saj to ne more dolgo tako ostati." „Tudi jaz bi tako mislil," pritegne g. Hochmüller, ne da bi pri tem kaj hudega mislil. Bilo je dovolj, spet so ga vtaknili v vojašnico. Tako vsaj so pripovedovali to zgodbo, gospoda samega nisem mogel vprašati. Kaže pa to primer, da je morda marsikoga spravila v zapor in nesrečo zavist in nelepa stanovska tekma.

Poseben oddelek so imeli „Volksdeutsche." Poznal nisem nikogar izmed njih, a pravili so mi o nekaterih, da so se izdali za take, ki se nisem mogel načuditi in bi nikoli kaj takega ne verjel, če ne bi bila žalostna resnica. Za tedaj jim je morebiti to koristilo. Kako bo v bodočnosti — pozabljeno!

IX.

V sobi št. 22 v pritličju nas je bilo res mnogo, vendar je bila precej prostorna. Ko so začeli v nji zbijati ozke kočnice iz desk, da so v njih prebivali za izseljevanje namenjeni, so nas šest in trideset stlačili v sobo št. 52 v nadstropju. Čez dan smo še nekako prebili, a ponoči je bilo ob stenah silno tesno za ležišča. Jaz sva z g. bogoslovnim profesorjem dr. Kuharom Mošnikom legla vsak večer pod mizo. Kavč podobno sicer tudi tam ni bilo, imela sva pa vsaj zavest, da nisva nikomur na poti. + mnogo manjšo.

A vse te neprijetnosti, kaj so bile ob žaloigri, ki smo jo videli in slišali, ko so privažali begunce, določene da morajo v tujino! Podnevi smo jih, otroke in žene, še videli hoditi po hodnikih, a zvečer so jih spravili v hlev, in so morali tam na vlažnem in mrzlem kamenju prebiti noč. Predno so jih potem odpeljali, so jih natanko preiskali, tudi vso prtljago, jim odvzeli denar nad pet sto dinarjev in druge dragocenosti, če so jih imeli, celo zlate prstane s prstov. Srce se nam je trgalo, ko smo poslušali jok žen in otrok. In kaj sta videla, slišala in v srcu čutila šele g. pater Lavra in g. kaplan Črešnik, ki sta tem nesrečnežem prenašala v njih kovčege in zavoje! Pri tem je pokazal pravo nemško srce tudi g. major, ki jih je zmerjal: „So eine Zigeunerbande!" Vse spoštovanje sem izgubil tedaj do njega. Kdo pa jih je naredil za cigane? Kaj pa, gospod major, če neba Nemezis še živi, ali po domače, če se uresniči: „Danes meni, jutri tebi." Ali danes jutri, ne vemo, kaj nam bodočnost prinese. Bral sem pozneje v „Deutsche Zeitung für Kroatien" članek o preseljevanju Nemcev ob Volgi, plamenečih od srda, poln napadov na ruski barbarizem, poln groženj. Pa je članek sam priznal in kot junaštvo poveličeval, da so se ti Nemci ustavljali z orožjem sovražnim rekvizicijam. Naj bi mi kaj takega storili, Nemci bi nas do korenine iztrebili!

Kružec pd
63

Edini greh naših ljudi je bil, da so bili Slovenci in so nekateri imeli precejšnje premoženje. Skoro so pa gotovo poznali tudi miselnost ~~Nemcev~~ nemškega naseljenca in o neki peti fronti so menda tudi slišali kaj zvoniti.

Tako je bilo pravo odrešenjenje, ko se nam je, sicer bolj na skrivnem, naravnost Nemci niso nikdar povedali, kaj nameravajo, v torek pred ~~Velikonočno~~ dr. Rainjim Teleson reklo: „Imejte svoje reči pripravljene, morda bo treba še ponoči oditi." Vendar je noč še mirno minila. Šele pa so nam rekli zgodaj zjutraj: „Za odhod se pripravite!"

Na dvorišču nas je čakala vrsta velikih črnih pošastni, vsak menda za šest in dvajset mož. Tovarišo laiki so nam že mahali v slovo z oken, ko smo vstopali. Z nekaterimi smo se poznali še videli, z drugimi ne. Prav prijazne spomine imam na nekatere, na g. Kovača, g. Dr Černiča, g. dr. Marinića, g. Dr. Dermovška

„Kam?" smo razmišljali in se popraševali. „Da nas vraj v Nemčijo ne bi!" Razveselili smo se, ko smo zavili proti Dravi in čez Dravo, kolikor je bilo veselje v takih razmerah sploh mogoče.

Takoj zunaj Maribora smo videli, kako so Nemci razširjali cesto. Lahko, saj so si tako z lahkoto prisvojili milijone slovenskega denarja. Pridobili so si pa v svoji prebrisanosti tudi delavske sloje, za katere so vodilni možje v Jugoslaviji imeli tako malo umevanja, dajoč na razpolago in nam, ki so nas brezposelni in postopači dnevno nadlegovali, dostikrat zelo surovo in nasilno.

Ugibali smo, kaj nameravajo z nami: ali nas bodo zapeljali čez mejo na Hrvatsko, kar smo si menda vsi želeli, Tam bi se že nekako pretolkli, ali v Rajhenburg, kjer ~~so~~, kakor nam je bilo znano, priredili novo taborišče. Vsi smo nemirno pričakovali odločitve.

V Zidanem mostu je prišla: zavili smo ob Savi dol – v Rajhenburg.

Tretja postaja: Rajhenburg.

Križev pot 64

I.

Človek, večen popotnik in romar, kako se ne bi čutil kdaj utrujenega in si ne zaželel tihega in pokojnega kotička, da bi si odpočil, se porazgovoril kdaj v miru sam s seboj in s svojo dušo? In si misli: Najtišjega bi našel v kakem skritem, samotnem samostanu — samostani bi naj bili vsi v samoti, ne v mestih! Dasi je tudi resnica, kar mi je pisal nekdaj prijatelj iz samostana, da, kdor ne prinese svojega miru v samostan, ga tudi tam dostikrat ne najde.

Táko blagoslovljeno svetišče miru se mi je dozdeval, odkar sem ga prvič videl, rajhenburški samostan.

Če sem se vozil kdaj tam mimo, mi je bilo vedno toplo pri srcu, ko sem ga gledal na tisti lepi višini nad Savo in sem se spominjal molčečih redovnikov in njihovega občudovanja vrednega življenja. In ne samo ko sem se vozil mimo, dosti in dostikrat sem se spominjal, v pridigah omenjal, kar mi je rekel prijatelj o. Herman Vodenik, priden prevajatelj nabožnih knjig v slovenščino, ko mi je razkazoval njihovo skupno spalnico — brado je še imel tedaj: „Pozimi si potegnem kapuco čez glavo in ležem, ko se pa ponoči zbudim, ker bo treba v kor, imam vso brado v srežu."

Kolno mi je bilo toplo pri srcu, toda ko sem tisto popoldne 11. junija 1941 zagledal samostan, nisem začutil nikake toplote, nikakega veselja. Isto so čutili menda tudi drugi, ker so vsi v avtu obmolknili. Najhuje je pa moralo biti ~~[struck]~~ [samostanskemu] g. p. priorju. Solze so ga polile, ko je zagledal najstolpičen na mestu križa dolgo rdečo zastavo s kljukastim križem.

„Lep grad je sedaj v Rajhenburgu", se je izrazil nekdo kakor

so pravili, g. major v moških vojašnici. Že, že, les grad, tode mi smo se peljali mimo in gor na prištavo. Tam so nam nakazali stanovanje – nad konjskimi hlevi, tik spodaj pod okni je bilo obširno gnojišče; nad kragami, ki so dajšin, so bili laiki. Šmo jih našli že mnogo tam: ki so bili z nami zaprti v Šmartnem, so bili skoraj vsi tukaj; že pred štirinajstimi dnevi so jih bili pripeljali.

Čudili so se, ko so mene zagledali. „Ali ~~niste mrtvi~~ še živite?" me je vprašala naša gč. šolska upraviteljica. „V naši sobi v Šmartnem smo vse jokale, ko smo slišale, da ste mrtvi." Z začudenjem sem izvedel, kako se je govorilo, da so me gestapovci ubili – pa se me nobeden ni dotaknil, resnico moram povedati, ker je lčenka božja. Celo da sem se obesil, se je širila novica. Ke je mogoče na svetu, mogoče bi bilo tudi to, če bi se mi bilo zmešalo, kar tudi ni nemogoče; a dokler bom še malo jasne pameti, upam, da kaj takega ne bom naredil. Nemcem na ljubo še najmanj! Ne vem, če te govorice niso naširili gestapovci sami. Sicer res ne vem, od kod bi se naj bila vzela. – Kdo je od kod prišel ali me je poznaje bje srečal, je vedel to povedati. In so se nekateri opravičevali, naj nikar ne zamerim. Kaj bi zameril? Ki ni bilo prav nič neprijetno, zdelo se mi je le dobro, da res ni!

II.

Naš novi dom na hlevih nas res ni ~~razveselil~~, veselilo nas je pa drugje: bili smo v prosti naravi in delali smo tu, ne samo brezmiselno telovadili.

Narava božja, res, z veseljem mi je polnila srce, a tudi z globoko, težko melanholijo: saj sem bil v tem lepem božjem svetu in svoji domovini jetnik, žrtev tuje oblastnosti in krivičnosti. Kolikokrat sem mislil na tisto veliko laž v razglasu slaboglasnega dr. Uebersreitherja: „Vsakemu je zagotovljeno življenje, osebna prostost in premoženje."

Grozna laž vsaka črka, ne samo vsaka beseda, kakor je ~~vobče~~ laž slehrna nečistovska neumna beseda. To je moja ~~trdna~~ neomajna vera!

Strta! Ob vseh krivicah, ki sem jih od Nemcev pretrpel, sem vendar gojil vedno spoštovanje vsaj do njihove knjige. A nacizem je vse uničil!

Te bolečine nisem čutil samo jaz, menda vsi in najhuje, se mi zdi, mladi tovariši, polni življenja, polni hrepenenja po delu in udejstvovanju. Ta zdaj iztrgani iz svojega delokroga, obsojeni na to prazno, brezsmotrno življenje in životarenje. Stala sva tedaj s tovarišem tje tam sama zase, strmela v to lepoto naokrog, na to svobodno širino sveta in na neskončnost neba nad nama, pa je mladi sobrat, kakor bi se bil zbudil iz globokih sanj, zamišljeno zavzdihnil: „Kaj, če bi zbežal? Poznam te kraje.“ – „Daj! Saj bi tudi jaz, če bi bil mlajši, in ko bog znan.“ Čudovito so vabili in mikali tisti nepregledni gozdovi proti Kozjemu, Celju, Lisčanam, „Urwald“ jim pravijo.

V resnici zbežal duhovnikov nobeden ni. Pač bolj iz ozirov do tovarišev jetnikov, kakor da bi jim manjkalo poguma. Zbežal je edini g. Furlani, šolski upravitelj iz Slovenj Gradca.

Velik nemir je zavladal nekega večera v taborišču, med stražniki ~~namreč~~, ne med nami. Ko so nas pred večerjo preštevali, je namreč eden manjkal. Kdo? Klicali so nas po imenu in se je pokazalo, da g. Furlanija ni. Tolažili so se, da je ostal morda spodaj v trgu, ker je delal na cesti in se bo drugi dan vrnil. Ko se ni, so spoznali, da je ubežal, a še upali, da ga vjamejo. Prazni upi! Ko so spoznali, da jim je res ušel, so nam grozili, kako bo zdaj strogo. No, posebno ustrašili nas s tem niso. Kaj bi nam pa mogli še storiti? Najhujše so nam že tako, prostost so nam vzeli. Gospod je mestoma pod srečno prišel na Kranjsko, v Italijo. Bil je Primorec, torej je tja spadal, žena in otroci so tako že bili v Ljubljani. Nekateri so ga obsojali. Ne vem zakaj. Krivice ni z begom nikomur storil. Če ni ničesar zagrešil, se mu

je grozila krivica, da so mu kratili osebno svobodo, najvišje bar kolo ima. Lunel si jo je spet vzel, če je le mogel.

Ko sem tako z očmi, mislimi in srcem božal ta lepi zeleni svet naokrog, gledal pa žične ograje na vseh straneh in oborožene stražnike, sem več kot kdaj mislil na Dostojevskega v Sibiriji. Kako nosi in vlači opeko z ladij ob reki Irtiš in z bolnim hrepenenjem strmi čez v samotno, nepregledno kirgiško stepo, eno najlepših mest se mi zdi ta opis v njegovih „Zapiskih iz mrtvega doma."

„Sicer pa nisem le zato rad vlačil opeke, ker se s tem delom krepi telo, ampak tudi, ker se je delo vršilo na bregu Irtiša in se je samo z njega videl božji svet, čista, jasna daljava, neobljudene, svobodne stepe, ki so vplivale name tako čudno v svoji pustobnosti. Na bregu si lahko pozabil vse, gledal si ta neizmerni prazni prostor, kakor gleda zaprti jetnik skozi okno svoje ječe v svobodo. Tu mi je bilo vse ljubo in drago: jasno, vroče sonce na brezdanjem sinjem nebu in daljna pesem Kirgiza, ki je priplavala včasih s kirgiške strani. Če si gledal nekaj časa v daljavo, si zazrl naposled kje kako bedno, okajeno jurto, zagledal stebriček dima nad njo in Kirgizko, ki je gospodinjila z nekaj ovcami. Ali pa si zagledal ptico v sinjem, prozornem zraku in dolgo ogledoval njen polet: zdaj se je oplaknila v vodi... zdaj je izginila v modrino... zdaj se je spet pokazala kot komaj vidna pičica. Celo uboga, bolehna cvetka, ki sem jo našel zgodaj spomladi v razpokah kamenitega obrežja — celo ta je boleče priklenila mojo pozornost nase" (Prevod Vladimirja Levstika).

Inče sem šel ponoči ven, se zagledal v neskončno, z zvezdami obrašeno nebo, kraljevski plašč Večnega, poslušal skrivnostno, samo s srcem občuteno dihanje noči in zemlje, se tako potopil v ta čudoviti mir, videl pa stati spodaj ob žični ograji ali v senci barake stražnika s puško in sem pomislil, kolika nemira je v svetu, ki so mu v prav taki čudoviti in skrivnostni noči poslanci iz nebes želeli in peli „mir ljudem

na zemlji", in koliko gorja je po naši domovini in koliko trpečih src prav zdaj bedi in joka – ali bi bilo čudno, če bi tudi zakril obraz z rokami in bridko zaihtel?

IV.

Poveljnik taborišča je bil neki g. Dr. Straub, baje bivši okrajni načelnik v Celovcu. V Rajhenburgu si je dal nad vhodom v samostan kakor nekak slavolok v velikih črkah narediti svoj sedanji, pač ~~[illegible]~~ vojno si prilaščeni naslov: „Burghauptmann", ki me je, kadar koli sem ga videl ali moral iti pod njim v grad, kakor zbodel in zabolel. Nepriljuden in ošaben mož. Ko sem ga prvič srečal na cesti med pristavo in samostanom, sem ga silno spoštljivo pozdravil. Niti videl me ni, pravi Nemec! Od tedaj sem se mu, kadar je le bilo mogoče, daleč izognil. Odpustil sem mu pa to njegovo surovost, ko sem ga nekaj dni pozneje videl, da se je bil odkril, ko je šel mimo pokopališča. „Odkril se je višjemu kot sem jaz. Ta naj bo!"

Sicer smo pa imeli z njim malo opraviti. Proti koncu našega bivanja v Rajhenburgu mi je nekega večera povedal g. inž. Ullič: „Tudi sem hotel v g. Dr. Straubu vzbuditi nekoliko pozornosti na vas kot pisatelja. Ni se mi posrečilo. Mož je kakor kamen, vse se odbije ob njem." Pa mi ni bilo prav nič žal!

Njegov pomočnik je bil neki g. Mayer, menda iz Gradca, še bolj mlad človek. Hudega nam ravno ni storil, dobrega seveda tudi ne. Če je bilo kaj važnejšega, je prišel, da nam je to naznanil, ko smo se v četverostopih razvrstili na travniku ob pristavi. Škoda, da se je tako nenaravno zvijal, da mu je prav to vzelo vsak ugled. Me je vedno spominjal na tistega dolgega gestapovca v Šmartnem, ki se je tudi slično vedel, ko nam je dajal

lepe nauke in nam pravil, da smo na letovišču, česar fantje ne bomo pozabili.

Ta sta bila gestapovca, drugi navadni vojaki.

Ti na splošno niso bili preslabi, izvzemši morda dva; enemu so pravili „Pfaffenfresser", a je bil kmalu odšel, in se ga niti prav ne spominjam; drugega so imenovali „der schöne Fritz" — lepi Fric", pravilneje morda: der dumme Fritz" — zabuljeni Fric", iz časti vrednega poklica pobov je morda bil; se ga tudi ne spominjam, niso mi bili tako prirasli ti gospodje, in morda tudi ni bil dolgo z nami. Ta pa res ni bil kaznibodi, celo pesmi je zlagal. Lepemu spolu seveda, kam bi sicer z svojo lepoto! Bila je pa morda med vsemi dvajsetimi ali koliko jih je bilo samo ena dovzetna za to trubadurstvo. Nevemo po katerih skrivnih in skrivljenih potih so prišle te umotvorne njegovim tovarišem v roke. In ti so bili drugačni tiči kot naši še precej skromni in prizanesljivi kritiki. Še smrtnemu sovražniku bi se moral smiliti, tako so ga zdelali.

Naš stalni dnevni povelj nik, ki nas je vsak dan prešteval in nam nakazoval delo, je bil dober. Skoraj nikoli ga nismo videli brez cigare. Govorili so, da je v civilu bančni uradnik; če ni bila to samo ljudomušna šala. Kadar nas je moral preštevati, zjutraj, opoldne, zvečer, se mu skoraj nikoli ni ujemalo. Stali smo namreč po oddelkih, za kako delo je bil pač kdo določen. Pa se je kdaj katerikoli po svoji volji pridružil drugemu oddelku, ker se mu je zdelo tisto delo bolj primerno. Ali je bila kaka druga pomota, da je ~~[illegible]~~ večkrat ves obupan žvečil svojo ljubo cigaro.

Ta nam je tudi delil pošto. Seveda slovenskih imen včasih pri najboljši volji ni mogel prebrati in pravilno izgovoriti. Tedaj mu je prihitel na pomoč g.

ravnatelj pletarske šole v Pterju, ki je tu vodil zidanje kanala, gospod krepkega telesa in mogočnega glasu, ki je bil pri stražnikih zaradi odločnega nastopa zelo v veljavi. Zanimalo me je, s kakšnim veseljem je vsak sprejemal še tako preproste kartice – jaz sem ves čas od 26. aprila do 5. julija prejel eno samo, od našega cerkovnika. Mislil sem pri tem večkrat, kako silno hudo mora biti takim jetnikom, če leta in leta ne dobijo takih sporočil od svojcev in iz sveta. Spominjal sem se tudi, kako sem se kar razjezil, ko smo bili med svetovno vojno zaprti v Beljaku, če sem videl koga iz svoje župnije iti spodaj po ulici in se ozirati gor na okna z vendar znamenje, da mislijo na nas. Čudno, ko se človek brani posebne osamelosti in pozabnosti. Živo mi je še pred očmi tole prizor: Neki župnik je pisal gospodinji domov, naj spravi nekam denar, menda dvajset tisoč dinarjev, imel je brž preiskovanje posestva. Pa so pismo prestregli, in se je temu našemu stražniku zdelo silno čudno, kako si upa gospod pisati o denarju in z denarjem še razpolagati. Znamenje, kako so si Nemci lastili že vse naše premoženje. A meni to res ni šlo v glavo!

Križev pot 70

Nekoliko sitnejši in ostrejši je bil nadstražnik, ki pa ~~[illegible]~~ ni nastopal vsak dan.

Dober in zelo dostopen je bil velik, lep mož, menda profesor. On sam je, ako ga je kdo vprašal, kaj je v civilu, odgovarjal: „Dimnikar." A je navajal grške in latinske klasike, Danteja in druge velikane svetovnega slovstva, česar se najbrž ni naučil pri ometavanju dimnikov. Zlasti mi je ugajalo, ko mi je g. Vlaj pravil, da se je izrazil proti njemu, ko so se vračali fantje z dela spodaj na cesti: „Srce me boli, ko vidim, kako delajo z vami, pa ste vendar sami inteligenti in zagrešili tudi nič niste." Da je bil res pobožen in samozavesten

mož, sem posebno spoznal nekega večera in ga od tedaj še bolj spoštoval. Prišel je ob navadnem času, tri četrt na sedem s svojim oddelkom s ceste. In je prav tedaj poslal tisti sitni Pucher iz samostana sporočilo, naj bi prišlo toliko in toliko mož v grad po neke deske. In pravi višji stražnik temu, naj jih on izbere iz svojega oddelka in gre z njimi po te deske. Profesor potegne uro in odločno pravi: „Tri četrt na sedem je čas moje službe je potekel." In ni šel. Zdelo se mi je, da mu je bilo najbolj za njegovo skrb izročene, od dela že utrujene, in jih ni maral še vpregati. Videl sem pa malo po tem, kako sta šla z višjim stražnikom dol v njihovo hišico, molče, in se je držal višji silno neradno. Ne vem, če ni profesorju njegova možka beseda hudo škodovala. Lepo je bilo to od njega!

Domišljav, siten in skrajno nepriljubljen je bil neki civilist iz Maribora Pucher, pač Puhar. Skrbel bi naj menda samo za prehrano, znamenje njegovega dostojanstva je bil rdeči trak s kljukastim križem na rokavu, a stikal se je v vsako stvar in je povsod vohal in vohunil za nami. Stanoval je v gradu; ko smo tam delali, je vsak trenutek zrastel kje izza kakega vogla ali iz kakega hodnika. V zelo neprijetnem spominu mi je neki večer. Stražnik, ki je bil tisti dan z nami, miren, bolj preprost mož, nas je ob pol sedmih, kakor navadno, že zbral na grajskem dvorišču, da bi šli domov na pristavo. Kar pridrvi Puhar in srdito zakriči: „Delovni čas je do sedmih." – Ne, do pol sedmih. Ob tri četrt moramo biti v taborišče." – „Ne, do sedmih! Vzemite taboriščni pravilnik in si ga preberite!" Stražnik se mu sicer ni uklonil, in smo šli domov, videl sem pa, kako si je med potjo snel kapo in si brisal potno čelo. Najbrž ga je hudo skrbelo, če mu mož ne bo škodoval in ga spravil še na fronto. Nekoč je s svojim vtikanjem g. Hrastelja tako razjezil, da mu je ta

po pravici zabrusil: „Slovenec si kakor mi, pa si hujša kanalja kot Nemci." Kakor nam je bil pri srcu, smo mu pokazali še na dan odhoda. Kosila ni bilo, popoldne bi naj dobili črno kavo, če se je tisto moglo imenovati kava. In je spet sitnaril pred kuhinjo, kaj ne stojimo v vrsti po dva in dva. Pa smo se vsi obrnili in smo pustili tisto črno vodo njemu! Sicer pa tudi stražniki niso marali. Vendar sem pa v gradu včasih razmišljal, če ne postopa toliko za nami morda pa naloge g. dr. Strauba, ki se sam najbrž le ni maral preveč izpostavljati.

Tudi stražniki niso imeli preveč prijetno: morali so drug na drugega paziti in so dobro vedeli, da so vedno pod nadzorstvom, jim lahko vse škoduje in jih pošljejo celo na fronto. Ne gre pa v smrt nihče rad, tudi ti fantje in možje so bili toliko pametni, da za Nemčijo niso kar silili v smrt.

Sušili smo nekega dne na travniku bolj spodaj pri gozdu, da se iz taborišča ni videlo tja. Ob štirih so gospodje posedli, prvič, ker smo imeli takrat pol ure oddiha, drugič, ker je bilo seno obrnjeno in ga je bilo treba pustiti, da se dokončno posuši in ga bomo potem skupčali. Jaz sem slučajno še obračal, nekoliko oddaljen od drugih. Pa pride dol po bregu stražnik, že bolj v letih, in razburjen vpraša: „Kaj pa oni tam posedajo?" Najbolj preprosto bi bilo, če bi mu razložil, da dela ni, ker se mora seno posušiti. Pa nisem vedel, ali o kmetijstvu kaj razume ~~ali ne~~ in mi bil vajel ali ne. Pa pravim: „Saj je čas oddiha." „Aber Mensch," vzroji, „die Pause ist erst halb fünf" — „Oh človek, saj je oddih šele pol petih!" — Naslov „Mensch" so vedno rabili Prusi in se ga je ta pač od njih navzel. Bral sem pozneje v Požegi Budakov avtobiografični roman „Sam o sreči!"

In sem se čudil, da rabi tolikokrat oblik „človeče." Rekel sem si: „Zdaj bi pa res vzel, da so Hrvati Germani, saj Slovani nočejo več biti – Hitlerju na ljubo!" – Mirno mu pojasnim, da smo do zdaj imeli vedno navadno ob štirih. Prepričal ga nisem. Vendar mi pravi mirneje: „Pojdite in jim recite, naj se vsaj malo gibljejo. Če pride nadstražnik, bom imel jaz sitnosti." Še mi je mož kar smilil. Križev pot 73

Nekega dne na vrh mi je prav na tistem travniku rekel mlajši stražnik: „Saj ste vi na boljšem kakor mi. Če vi kaj napak naredite, vas pač oštejejo, mene lahko pošljejo na fronto. In glejte, vi ste v sami srajci, pa se potite; mi smo od jutra do večera stisnjeni v to uniformo in smo ves dan vsi premočeni. In ta čelada" – navadno so imeli kape, le ob slovesnejših dnevih čelade – „kar poskusite, kako težka je." Vzel jo je z glave in sem jo moral jaz natakniti. V tisti vročini je bila res za pokoro. Tudi siromaki!

Zelo prijetno se je govorilo z nekim Monakovčanom. Čisto mlad se je zdel – sodil sem, da je moral zelo lepo živeti – čeprav je trdil, da mu je tri in trideset let. Pravil mi je, da je nastavljen v neki tovarni stekla v Monakovem. Mati, vdova, da še živi, trije bratje so, vsi pri vojakih. Zelo ljubeče je govoril o materi, da bi jo rad že kmalu spet videl. Razmišljal sem, koliko takih mladih fantov je odtrganih od domačih, po vsem razkropljenih, in Bog ve, če bodo kdaj prišli k svojim domov. Tako bo apokaliptična zver uničila ne le druge narode, tudi Nemce same.

Ne vem pa, če ni temu fantu škodovalo, da se je prijazno z nami pogovarjal – čez nekaj dni ga ni več bilo!

IV

Kar je, vsaj meni, v Rajhenburgu ugajalo, je bilo delo; saj je bilo, to vendar moramo lepše ~~[illegible]~~ kakor tista prazna telovadba v Mariboru. Delali smo vsi, oproščeni so bili samo, katerim je taboriščni zdravnik g. dr. Horvat, primarij bolnišnice v Ormožu, že dolga leta naši bila dobra prijatelja — in to je bil ta z g. inž. Likebo in g. Simon, oba medicinca, premeščen v Brod pod Štajerju, g. dr. ~~Rakun~~ Vogrin, velika dobričina, izdal spričevalo, da so zaradi bolehnosti ali starosti za delo nezmožni.

Bili so pa za delo različni oddelki, in se je mogel vsak priglasiti za oddelek, za katerega se je čutil najbolj zmožnega; včasih je seveda naš dnevni stražnik s cigaro tudi sam določil, ako jih je pri katerem oddelku kaj primanjkovalo. Najmočnejši so šli na cesto, razširjali so jo dol proti trgu; drugi so pod vodstvom g. inž. Uhlira, ki so ga seveda tudi zaprli, saj je imel grad in nekaj milijonov, napeljevali na pristavo vodovod in elektriko; na vrtu so delali nekateri in na samostanskem pokopališču grobove prenavljali; nekaj jih je pomagalo v kovačnici in pri mizarjih, drugi so dovažali vodo iz samostana, dokler še vodovoda pri hlevih ni bilo, ali so v kleti prebirali in snažili krompir, ki je v vozih prihajal iz Nemčije in ga je bila polovica že gnila, prav neprijetno delo; g. župan in veliki posestnik Izgolič od Male Nedelje in njegov sosed star dva fantka — čemu le take otroke zapirajo? — iz središča so pomagali v kuhinji kuharju Hrvatu in njegovi ženi, nekateri so na dvorišču cepili drva, drugi pomagali staviti še nove barake, več in več so jih delali, znamenje, da ni nismo

zadnji stanovali tukaj, ali so v samostanskem gozdu podirali les za barake.

Jaz sem pomagal najprej nizanjem. Deske smo skladali z voza, jih nosili na skladišče, od tam jih podajali v delavnico, kjer so jih obrezali in zabrili nam jih vrnili, da smo jih spet nakladali na voz ali jih postavljali ob kap, da bi se bolje osušile, za barake so jih potrebovali. Pretežko delo ni bilo, a zrak slab in prahu v obilici. Tako sem bil vesel, ko so začeli kositi in smo šli na travnike. Tam je bila vročina včasih res silna, a vsaj na zraku smo bili. In malo južino smo dobili dopoldne in popoldne – g. župnik Kolej, ki je, mlad in močan, kosil še boljšo – kar ob tisti slabi hrani tudi ni bilo brezpomembno, saj zabeljeno nič ni bilo, in kuhali so večinoma samo star krompir in repo, a še ta dobrote so bile take, da g. župnik Babich iz Srečine, ki je nekega dne pomagal tak sod repe, iz Nemčije poslan, odpirati, ves naslednji dan ni mogel jesti, menda je bilo v sodu že polno črvov. Dobili smo od samostanskih bratov tudi vsak po dve čaši pikolita, ki se je v taki sopareci dobro prilegel: močan ni, žejo pa ~~dobro~~ vendar pogasi. Meni je blagi stari brat Amadej dal še vsikrat dopoldne kos sira, kakor so ga dobivali kosci, in še svoj kozarec vina; bil sem med delavci najstarejši, in je zelo skrbel zame. Ko smo delali v samostanu pa brat Jak in br. Dominik, kletar. Kobi so prikazovali, da so nam dajali. Tudi mladi bratje, ki so delali z nami na travnikih, so bili vsi zelo dobri, pač redovniška vzgoja. Vnas je hudo zabolelo, ko so pripeljali tudi te mlade fante z drugimi izgnanci v Slavonsko Požego, tudi br. ki je oskrboval samostansko šivarno, izredno miren in tih mlad mož, ki je imel, kadar smo ga kje srečali, robo vedno, tamo

stemjeno, v nji za rožni venec, ves zgled redovnika. Kršili Knjiga pol 76
so v Požegi menda dvakrat iz taborišča – pol ure zunaj
mesta so tista velika taborišča, kjer so naše ljudi zbirali
ter jih razpošiljali na razne kraje, prav kakor nekdaj
trgovci s sužnji sužnje – k nam v konvikt. Radi bi tam
ostali, g. ravnatelj je bil tudi takoj voljan jih sprejeti,
a Nemci niso dovolili. Želeli so si tudi v Rajhenbursko,
kjer je bil v trapistovskem samostanu že njihov mladi
g. opat,

G. o. prior je bil najprej z nami na Klevil, jetnik v lastni
hiši kakor prej g. nadžupnik Lovrak v Šmartnem.
Ker so ga pa potrebovali pri gospodarstvu, so mu čez nekaj
dni dovolili, da se je preselil v žitarno. Z nami govoriti
ni smel. Pozneje mi je pravil njegov brat, g. dr Ferdinand
Holdnik, da so mu sčasoma dali več prostosti.

Rad sem delal na travniku, čeprav sem bil
zvečer včasih zelo utrujen. Spoznal sem pa tam g.
Lesarskega mojstra iz Rajhenburga, ki je stavil barake
in nam je v mizarni skoraj vsak dan pripovedoval
dogodke iz Sibirije, kjer je bil v prejšnji svetovni vojni
ujet. Izredno napeto! Bil je za kuharja v taborišču.
Ruske oficirje in stražnike je hvalil, a Tatari da niso
poznali šale in so za vsako malenkost kar streljali.
Čudno nazorno nam je slikal, kako so pozimi prebijali
na jezeru ~~of~~ debel led in lovili ribe. Vobče vse, kar je
doživel in kako je ubežal, menda prav na božični večer.
Čudim se večkrat, da pri nas svojega ujetništva
v svetovni vojni nihče ni opisal. Ali so doživeli take čudne
dogodivščine samo preprosti ljudje, bolj šolani, ki bi
jih lahko opisali, ne? – Gospod nam je tudi pravil, kakšno na
dan zasluži; prav lepa vsota. Pa ~~so~~ so mu grozili: „Ko boste
vse dogotovili, vas bodo zaprli, plačali pa nič." Nam je sicer
odločno ugovarjal, a zdelo se mi je, da se samo boji. Kdo pa naj Nemcem zaupa?

V.

Delo pri senu je šlo h koncu, pa so nas poslali v samostan. Korenito smo ga spravili v „novi red“: uničili kapelico, podrli vse celice. Lepo delo nas ni bilo, tolažila pa nas je misel: „Saj si bodo gg. patri vse to spet pozidali in še lepše. Plačali pa bodo Nemci – če bodo namreč kaj imeli!“

Nekaj nas je delalo na dvorišču. Sprejemali, zlagali, na vozove nakladali smo opeko, ki so nam jo po posebno postavljenih deskah spuščali iz drugega nadstropja, ter smo jo vozili na pristavo. Tu delo še ni bilo pretežko, hujše gori. Šel sem nekega dne po novo motiko v drugo nadstropje, kjer je g. župnik Jože Žolnir iz Zreč pri Konjicah, mlad in eleganten gospod, s krampom podiral stene in je bil zavit v tak oblak prahu, da sem ga komaj videl in spoznal.

Nič kaj prijetno ni bilo nakladati na vozove šipino, ki so jo nametali na drugi strani na vrt. Z veseljem tega nismo delali, rajši gledali dol na Savo, kako prosta in ponosna hiti proti jugu, ali oblake, ki so hiteli mimo, a mi smo bili ujeti. Neprijetno je bilo, če je bil tak stražnik siten in nam vedno za petami. Tako smo si nekega popoldne malo oddihovali – neumni bi bili, če bi se z delom preveč gnali! – in se pomenkovali, kar se prikaže izza vogla stražnik in neprijazno vpraša: „Kaj pa postajate?“ Pogrel me je njegov zadirčni glas, pa pravim: „Auf die Pause warten wir!“ – „Na oddih čakamo“ – pet minut je še manjkalo do štirih. Grdo me je pogledal, rekel nič.

Ko smo nekega jutra prišli dol v samostan, me vpraša stražnik: „Kateri je pa včeraj pometal dvorišče?“ Da je neki mlad gospod, sem rekel, ne pa, kateri: saj tako ne vem. Pravi: „Pa boste danes vi. Poiščite si motiko in metlo.“ Motiko sem našel,

da je bila že svojega imena za silo vredna, metle, sirkove, pa samo kos: vso že obrabljeno, brez ročaja. Stražnik mi pokaže, kako naj izpulim travo izmed kamenja in kam jo naj složim in kako naj iztrebim že precej zanete odvodne jarke pod žlebi. „Zu sehr anstrengen brauchen Sie sich nicht" — „Preveč se nikar ne ženite", je še pristavil, bil je eden pametnejših in boljših. „Ne boj se, da se bi!" sem mu odgovarjal, a samo v mislih.

Tako sem delal ta dan in še drugi dan. Seveda so hodili čez dvorišče vse vrste ljudje, g. Dr. Straub, g. Mayer, tudi upravitelj samostanskih posestev, gospod srednjih let, prijazen, aristokratskega vedenja, videla sva se bila že večkrat na travniku, prijazno se pozdravila kakor tudi z njegovim pomočnikom g. Trenzone, ki ima, kakor so mi pravili, ali je imel graščino nekje pri Brežicah, pa so mu ga zasegli, gospoda pa tu nastavili. Tako pride drugi dan spet mimo, pozdraviva se, postoji in pravi: „Sie arbeiten aber immer fleissig" — „Zmerom pridno delate." „Ne bože drugače", pristavim. Pa si mislim: „Če že govoriva, se spodobi, da se predstavim." Povem mu ime, ter pristavim: „Geheimkämmerer Seiner Heilig[keit] und Dechant eines der grössten Dekanate der Lavanter Diözese" — „Tajni komornik Njegove Svetosti in dekan ene največjih dekanij v Lavantinski škofiji." — „Wie?" — „Kako?" gospod na to nekako začuden. Ponovim malo drugače: „Päpstlicher Geheimkämmerer und Dechant eines der grössten Dekanate der Lavanter Diözese" — „Papežev tajni komornik in dekan ene največjih dekanij v Lavantinski škofiji." — Molče me je nekaj trenutkov gledal, se poklonil, odšel brez besede — videlo se je, da mu je bilo silno neprijetno, sicer pa ta gospod ni imel z nami nič opraviti.

Jaz pa sem lepo dalje pulil travo in pometal z metlo brez držaja — papežev tajni komornik in dekan ene največjih dekanij v Lavantinski škofiji...

Vznemirjalo me delo ni, jezilo me pa, ko sem moral gledati, kako so se zdaj pa zdaj v krasnih avtomobilih pripeljali mladi ljudje, navadno oba spola skupaj, ali v nadstropje, kjer sta stolovala g. dr. Straub in g. Mayer. Ko so se spet odpravljali, so jim večkrat prinesli iz kleti velike pletenke, gotovo ne prazne. In kadar sem videl, da nosijo iz avtov šampanjske steklenice, pa so imeli vendar v kleti prav dobra vina, saj so redovnikom vsa zasegli, le za delavce jim nekaj malega pustili. Ali ko sem poslušal in gledal in tudi v nosu škegetajoče čutil, saj je bilo vse dvorišče polno vonjev, kako se je v kuhinji peklo in cvrlo. Cela vrsta moških in žensk je bila tam zaposlenih za malo ljudi; za vse one stotere gori na pristavi sta bila dovolj kuhar in njegova žena. Dati kaj iz kuhinje, je bilo najstrožje prepovedano. Gospa Muskova mi je nekega dne mimogrede potisnila v žep kosček štruklja, a sem videl, s kakim strahom.

V kuhinji je pomagal tudi g. Musek, šolski upravitelj iz Ptuja. Eden stražnikov, ki je bil večkrat z nami, ga je pogostoma klical: „Musek, pridite sem!" Meni je dostikrat rekal: „Pridi sem!" Je pa g. Musek precej mlajši od mene. Gotovo me ne bo krivo umeval, prav nič mu nisem bil zavidan. Mislil pa sem: „Zdaj se izpolnjuje na nas delovniških beseda: Zadnji boste na vrhu!" Vredu!

VI

VI.

Križev pot
80

Dan pred praznikom sv. apostolov Petra in Pavla so pripeljali iz Celja do tedaj tam v kapucinskem samostanu zaprte duhovnike: svetne iz celjske okolice in Savinjske doline, misijonarje od sv. Jožefa, med njimi bolnega zlatomašnika g. Klančnika, ki je šele malo prej prišel iz bolnišnice, kapucine, usmiljene brate iz Vrbja pri Žalcu. Čudno je bilo, ko smo gledali, kako so morali bolj nesti kot so mogli iti iz teh velikih črnih avtomobilov tri skoraj osemdesetletne kapucinske brate, dva z dolgo belo brado in skoraj slepega brata Davida, mojega rojaka, pol ure od mojega rojstnega doma je doma.

vse celjske kapucine skupaj 15

Bilo je to približno tako kakor z g. Dognanovim, pokojnim župnikom v Črnečah pri Dravogradu, nekdanjim urednikom „Mira" v Celovcu in tajnikom „Družbe sv. Mohorja." Nekdaj izredno zmožen, vsestransko izobražen, sloveči pridigar in govornik na političnih in prosvetnih zborovanjih po Koroškem, je bil zadnja leta duševno često izgubljen, saj je šel včasih popoldne v cerkev, da bi maševal, in zadaj tudi telesno hudo bolan. Pa so ga zavili kar v posteljni plet in ga nesli v avto ter ga peljali v Mengeš– celo gestapovca, ki sta prišla ponj, sta pozneje izjavila: „Še enkrat kaj takega ne bi marala." V jetništvu se nič kaj ni zavedal, kje je in zakaj je tam. Njegov sosed in sotrpin g. Ugrinec, župnik iz Libelič pri Dravogradu, ga je, kadar je malo jasneje mislil, tolažil: „Pri sestrah sva tukaj, ker sva oba bolna. Imava boljšo postrežbo kakor doma." Sestre so nas lepo skrbele zanj. Sredi oktobra 1941 so ga zapeljali nazaj v Črneče, ker so videli, da je blizu smrti. So ga na praznik Vseh svetnikov res pokopali. Tam spi v domači zemlji.

Grdo početje. A kaj hočemo, če so pripeljali v taborišče celo mater, ki je pred tremi dnevi porodila. „Novi red" in kultura dvajsetega stoletja, za

kateri se bode Nemci borijo. Strahotna zmeda pojmov in vse!

Zvečer novo razburjenje. Morali smo nastopiti, in je naš stražnik, s čigar silno resno gledal, da sem že mislil: „Najbrž je kateri ubežal. Bog ga varuj!" In je začel: „Ko so danes pripeljali tiste stare ~~patre~~ gospode iz Celja, je naredil nekdo zelo neprimerno opazko: „Pfui! Eine Schande!" — „Fej, sramota!" Čudim se že vedno toliko Nemcev, da tega ne morem molče prezreti. Kdor je bil, je znano. A naj se oglasi zdaj sam." Nikče se ni. „Mislil sem si pa: „Če je znan, čemu ga še iščete?" — „Nikče se ne oglasi?" Spet molk, kar se vsaj meni ni zdelo povsem pravilno: če koj rečem, moram za to tudi stati! — Bil je neodjenljiv, menda tudi razočaran, kakor jaz. — „Do zdaj sem bil vedno dober z vami, mi morate priznati" — bilo je rečeno — „a odzdaj bo drugače." Bilo je pa kakor prej.

V katakombah.

Ko so prišli gospodje iz Celja, stopi k meni g. kapucinski gvardijan o. Joakim Ferk, dober prijatelj mi že iz Celovca, mi izroči svojo aktovko in mi ~~tiho~~ pošepeče: „Monsignore, varno jo spravi; hostije so notri. Nepričakovano so nam sredi dopoldneva naznanili, da se odpeljemo, in ni bil nobeden več točen. Tako nisem mogel drugače, kakor da sem vzel vse s seboj."

Spoštljivo vzamem tor obesim v kotu, kjer smo spali g. bogoslovni profesor dr. Jeraj, profesor Jirovšek(?), dekan Ožinič(?) in jaz, tor povem gospodom, kako visokega gosta imamo. Seveda dom je imel boren, bornejši skoraj kakor v betlehemskem hlevčku.

Po večerni molitvi je najvišji med nami, g. prelat dr. Čebala(?) naznanil, da nam je za veliki praznik prvakov apostolov in stebrov sv. Cerkve Bog naklonil

posebno iznenadenje in veliko milost: drugo jutro ob pol petih – pol štirih po prejšnjem času bomo lahko prejeli sv. obhajilo, ko že od Velike noči mnogi niso maševali in niso bili v kaki cerkvi – še zvoniti nismo slišali gor iz Rajhenburga.

Po vsem prostoru je zavladal molk, vse je navzoče globoko ganilo. Takoj smo videli v temi in onemelosti stati po dva in dva: spovedovali so se in se tako pripravljali za drugo jutro.

Ob štirih zjutraj se je začelo v spalnici skrivnostno življenje – mislil sem na prve kristjane v Rimu, kako so pred mnogimi stoletji v nočni temi molče in previdno stopali ven v Kampanjo in v skrivnosti podzemskih katakomb, v nevarnosti in preganjani in vendar srečni v svoji veri.

Jezuitski pater g. Lavra je v temi prišel k nam, tiho vzel aktovko in jo nesel na spodnjo stran spalnice; tam je bil postavljen precej visok zaboj, pogrnjen z belim prtičem, ob vsaki strani je klečal mlad duhovnik z nočno svetilko. Tiho in previdno so prihajali mož za možem, g. pater jim je delil Kruh življenja. Tiho so odstopali, pokleknili kam v temno, se goreče zahvaljevali.

Ko je ob petih prišel stražnik budit, je bilo vse končano. Nihče ni ničesar opazil.

Kar je nekaj sv. hostij še ostalo, se je ponovil isti prizor drugo jutro, le da sem videl med obhajanci tudi g. notarja iz Breja

Res, kakor v katakombah v prvih časih krščanstva.

Ko so nas vsega oropali — najhuje nas je, vsaj nekatere, ljubitelje knjige, zadelo, ko smo izvedeli, da so nam zaplenili in odpeljali knjige, barbarstvo, ki ga kak Atila ne bi bil zagrešil, večen sramotni pečat na nemškem imenu — oropali svobode, so nas duhovnike oropali tudi tega, a kar je naša najvišja pravica in najodličnejša čast: maše. Maševati nismo mogli, ne se maše kdaj udeležiti. Le g. Franček Grezej, župnik iz Bočne v Savinjski dolini, ki je urejeval grobove na samostanskem pokopališču, je maševal v pokopališki kapelici štirikrat, seveda čisto skrivaj — tudi kakor v prvih časih krščanstva ali v časih najhujšega preganjanja katoliške vere kje na Angleškem, Škotskem in Irskem. Za petindvajsetletnico mašništva tudi g. arhidiakon Tovornik iz Konjic. Videl sem jih tisto jutro pred kovačnico, prav pod mizarsko delavnico je, g. arhidiakona, enega stražnika in g. kaplana Rojhta, vse oblečene kakor za na pot. Sem vprašal, kam so namenjeni. „Po žabeze v trg," pravi g. Rojht. Pa se je tako čudno nasmehnil, da sem si mislil: „Zvit si kakor lisjak, če le nimaš kakih posebnih namenov." In je, kakor smo pozneje izvedeli, nas stražnika v trgu tako zaposlil in zamamil, menda ga spravil v gostilno, da je g. arhidiakon mogel ta čas v baziliko in je opravil tam svojo tiho sv. mašo. Te pa menda stražnik ni kaj slutil, če se ni nalašč delal nevednega, ker je na poti nazaj rekel: „Ali niste morda med tem celo maševali?"

Sicer smo ob nedeljah in praznikih delali kakor druge dneve. Le eno nedeljo popoldne smo imeli vsi prosto. Eno nedeljo pa ves dan mi, ki smo prejšnje dni razbijali samostan. Te višji stražnik tisto jutro rekel, Je pač v vojaškem jeziku: „Die haben diese Tage von diesem Dreck schon genug

gefressen, sollen sich heute ausruhen" – „Ti so se pretekle dni te nemaje dovolj nažrli, naj si danes odpočijejo," in je dobil druge za samostan.

Gospe in gospodične so v kuhinji pripravljale za kuhinjo in nam prale in šivale. Jaz sem na srečo dobil tu družino g. posojilniškega tajnika brez vsakih sredstev in perila iz Ormoža – gospoda in gospo, fantka so pustili kar na Hodu, ko so jih odpeljali, radi so tako pogrešali družine, da so ljudje živino več topeli. Gospa se mi je ljubeznivo takoj ponudila, da mi bo vse oprala, kar sem seveda z veliko hvaležnostjo sprejel.

V Mariboru so bili mučni pesti pogosti pregledi, zlasti še zvečer. Težka je bila druga mučnost. Vsak trenutek, ne samo pred delom, je lahko zažvižgala prodorna stražnikova piščalka, ki je klicala: „Nastopite!" Pa jih je kar vrglo pokonci, če so morda bili nekateri utrujeni legli, in smo hiteli dol na travnik. V najhujši vročini smo tam včasih dolgo stali, da so nam povedali, kar so nam povedati nameravali, ali se je izvedelo, o čemer so sodili, da je treba izvedeti. Kar črno mi je postajalo včasih pred očmi, čeprav sem vročine vajen, Bog, v kaki žerjavici ~~kodim~~ ležem poleti dvakrat, trikrat ali še večkrat tako pešati doma popoldne iz šole ali iz mesta po širšem brebu gor proti Selam! G. dekan Ozmeč se je pri takem nastopu nezavesten zgrudil in je bil nekaj dni nezmožen za delo.

Vsekakor je pa bilo življenje tu mnogo znosnejše kakor v Mariboru: zaradi stražnikov, zaradi dela, zaradi proste narave in tudi zaradi prenočišča, v Mariboru nas je toliko spalo v eni sobi, v Šmartnem smo bili še bolj natlačeni, obenem ponoči nismo smeli imeti odprtih oken in je zjutraj žveplenka kar zeleno in čisto blavrno gorela, če jo je kdo užgal.

Med temi zelenečimi travniki, njivami in gozdovi sem tudi naše čudovite pesmi poslušal z bolj sproščenim srcem: peli so navadno vsak večer pod vodstvom g. Zupnika ali kaplana Lavrenčija. Kružeo pol 85

Pozabljeni nismo bili, tudi tebaj, bolibog so se nas od zunaj pač mogli tudi dejansko spominjati, ne samo v mislih in srcih. Prišel je kdaj kak zavoj iz Brežic, kdaj od kod drugod, da sami nismo vedeli, od kod, z jestvinami in s perilom, enkrat name dva obrežna zavoja z lepim perilom, ki sem ga, kakor je narocalo priloženo nepodpisano prijazno pismo, nekaj obdržal zase, nekaj razdelil potrebnim sobratom. Vsem blagim dobrotnikom in dobrotnicam naj tisočero povrne Bog! In jih varuje, da tudi njih ne bi kdaj zadela ista usoda.

VIII.

Tako je čas mineval in se je začelo govoriti, da bo treba iti dalje. „Kam?" Kaj natančnega in zanesljivega ni bilo mogoče izvedeti; le to se je večkrat slišalo, da bomo duhovniki od laikov ločeni. Zdelo se je verjetno, ker so nam že v Mariboru gestapovci pravili, da duhovniki z našimi ljudmi več nimamo biti, ker smo se pač našega oplivca in da bi ohranili ljudstvo tudi v tujini verno in katoliški cerkvi zvesto in udano.

Na skrivnem nam je kak stražnik namignil, da gremo najbrž na Hrvatsko ali v Srbijo. Bilo je verjetno, ker smo prav tiste dni videli spodaj v gradu hrvatske avtomobile.

Tako je prišel 4. julij in se je govorilo že z nekako gotovostjo, da drugi dan gremo. Začeli smo se pripravljati in poslavljati. Saj tebaj nismo bili tako ločeni kakor v Mariboru, kjer iz ene sobe niti v drugo nismo smeli ali samo skrivaj. Tu smo bili vsi ko ena družina, in sem spoznal med vsejetniki ~~tolo~~ mnogo ~~plas~~ ras blaga srca.

Pride tisto popoldne k meni g. Korošec, zelo miren in resen gospod, železniški uradnik v pokoju, ki ga naživa z gospo na Sladki gori, in pravi: „Poslovit sem se prišel." „Ali res mislite, da gremo?" ga vprašam še nekoliko v dvomih. „Vse kaže, da bomo šli. In najbrž ločeni in ne vemo, kam. Zato čutim živo potrebo, da se od vas posebej poslovim. Pazno sem gledal te dni vse naše življenje in sem spoznal – oprostite, da se tako odkrito izrazim – v vas nebeški zgled za nas vse. Za se vam moram, preden se ločimo, iz srca zahvaliti." In se je sklonil, vidno ganjen, da bi mi poljubil roko. Ni mi treba posebej poudarjati, da sem bil globoko ganjen tudi jaz. Zapisal sem ta prizor ne zaradi sebe, ampak zaradi g. Korošca: naj pričajo o njegovem blagem srcu in njegovi hvaležnosti še pozni zanamci. Čutim pa se res srečnega, če sem komu s kako besedo ali z zgledom bivanja v Rajhenburgu kaj olajšal ~~in vzradil pijetemo~~.

Drugo jutro so nam res rekli: „Vsi vzemite svoje reči in se postavite dol k barakam."

Tako smo se od teh salonov poslovili. Preveč razkošno res nismo stanovali; a človek se vsemu privadi in se celo od hudega težko loči, ker ne ve, če ga ne čaka še kaj hujšega. Ob vsi skrbi, kaj bo prišlo zdaj, pa je bila še mnogo hujša: „Kaj bo z našim ljudstvom?" Saj so nam ob tem težkem in bolečem vprašanju vse naše osebne zadeve kar nekam izginjale.

Rekli so nam, da nam bo ob osmih posebna komisija pregledala prtljago in nam zamenjala denar. Že v Mariboru smo morali zamenjati jugoslovanskega za nemškega, zdaj spet narobe. Od cele proti poldesetini je prišla

vrsta gestapovcev, tudi g. dr. Straub v gestapovski obleki, in cela vrsta gospodičen — zavidal jih nisem, dasi so bile proste, mi jetniki...

Tako smo stopali po vrsti v barake, kjer so nam pregledali naše stvari in smo morali oddati denar; s seboj vzeti smo smeli vsak samo pet sto dinarjev, no, mnogi še toliko nismo imeli. Pokazati smo morali tudi ure. Kateri so imeli zlate, so bili že toliko pametni, da so jih poskrili. G. profesor Cestnik iz Celja, zlatomašnik, je bil prepričan, da je njemu ne bodo odvzeli, že skoraj petdeset let jo je imel. Pa je hudo nasedel: lepo obdržali si jo so!

Ob petih bi naj prišel vlak, se nam je reklo. Tako smo čakali v hudi vročini — gor na klece ni nikče več smel — brez kosila, sicer nam pa za tisto repo ali zelje tako ni bilo. Še huje bi bilo, ako bi šel dež, kar so pozneje nekateri naši izgnanci zelo neprijetno čutili, kakor so nam pravili v Požegi, kamor so prišli za nami. Ob petih je naznanil g. nadporočnik — iz Maribora je menda prišel, ko [illegible] ogleden — da vlak v Mariboru šele sestavljajo, morebiti pride ob osmih. Živčna vojna! Ko so ga nekateri vprašali, kam gre naša pot, je odgovoril: „Direkt nach Saloniki!" — „Naravnost v Solun."

Ob kakih pol osmih so nam rekli, da gremo. Razvrstili smo se v dolgo procesijo — starejše in bolnike so peljali —: najprej moški, potem ženske z otroki, zadnji duhovniki. Vse zastraženo: stražniki spredaj, stražniki ob strani, stražniki za nami.

Pred samostanom so nas čakali gospod in gospa Mesek in gospodične hčerke, ki so je med tem tudi prepeljali — pozneje jih menda vse štiri izpustili — samostanski bratje, v hišici ob cesti gori v nadstropju g. pater prior, bliža nam ni smel. Mogli smo si segli v roke, še zadnjič: „Bog vam vse povrni in vas varuj!"[14] s solzami v očeh. Zavili smo navzdol, ozirali se in si še mahali v slovo, da nam je ovinek zakril samostan.

Križev pot
88

V trgu polno ljudi, pred hišami, na pragih, ob oknih, le nam v bližino niso smeli, vojaki so jih odganjali. Mahali so nam z rokami in robci v slovo, ženske jokale.

Dva naših sta imela harmoniko. Pa sta zagodla žalostno koračnico, da se je zdela dolga procesija še bolj pogrebni sprevod.

Precej dolgo je trajalo, da se je na postaji vse uredilo. Mrak je legal na dolino, ko se je vlak zganil. In mrak na našo domovino...

Zbogom! Zbogom!